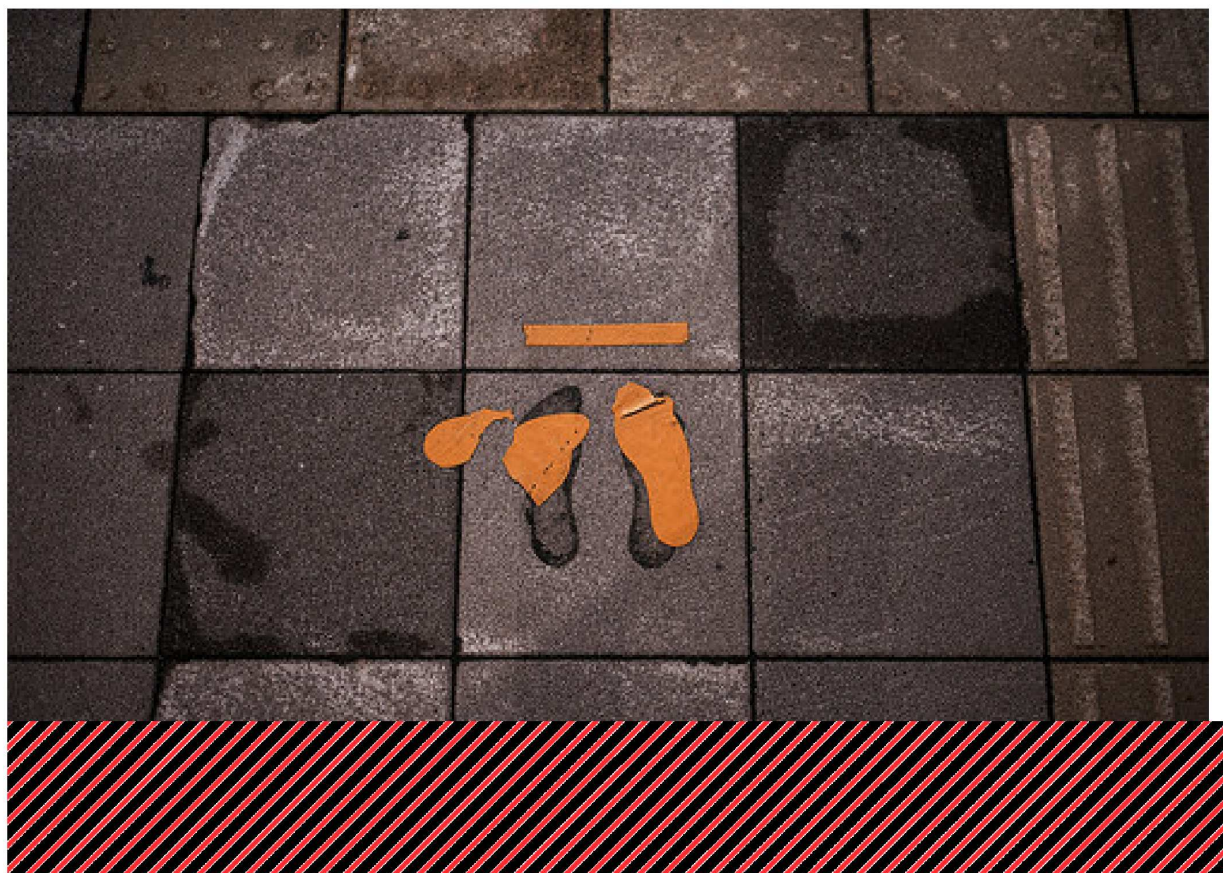

DET NATIONALE FORSKNINGS-
OG ANALYSECENTER FOR VELFÆRD

Rapport

At vokse op som adopteret i Danmark

Sofie Henze-Pedersen & Rikke Fuglsang Olsen

At vokse op som adopteret i Danmark

© VIVE og forfatterne, 2017

e-ISBN: 978-87-7119-467-8

Projekt: 100040

VIVE – Viden til Velfærd

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11, 1052 København K

www.vive.dk

VIVE blev etableret den 1. juli 2017 efter en fusion mellem KORA og SFI. Centeret er en uafhængig statslig institution, som skal levere viden, der bidrager til at udvikle velfærdssamfundet og den offentlige sektor. VIVE beskæftiger sig med de samme emneområder og typer af opgaver som de to hidtidige organisationer.

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

FORORD

I denne rapport præsenterer vi hovedresultaterne fra tre VIVE-notater og tre VIVE working papers om børn, unge og voksne, der er adopteret i Danmark. Der er således tale om en sammenfatningsrapport, hvor de bagvedliggende analyser er dokumenteret i notaterne og working papers. I denne rapport forholder vi os overordnet til alle analyseresultaterne i notaterne og working papers i en kondenseret form med henblik på at formidle de overordnede linjer i vores undersøgelsesresultater.

Vi vil gerne takke alle interviewpersoner, der har deltaget i undersøgelsen.

I forbindelse med arbejdet med rapporten har der været nedsat en følgegruppe med medlemmer fra både myndigheder, interesseorganisationer og forskningsinstitutioner. Følgegruppen har givet værdifulde kommentarer til VIVEs arbejde og takkes mange gange for sit arbejde. Følgegruppen har bestået af følgende personer: Charlotte Karstenskov Mogensen, fuldmægtig, Ankestyrelsen; Anita Berner, psykolog, faglig leder og chefkonsulent, PAS, Ankestyrelsen; Solveig Forberg Axelsen, akademisk medarbejder, Master of Public Health, Sundhedsstyrelsen; Grete Teilmann, speciallæge i pædiatri; Johannes Noordhoek, Mag.scient.soc.; Hanne Warming, professor, RUC; Ida Hammen, forsker, RUC.

Herudover har Lisbeth Trille Gylling Loft bidraget med kvalificeret og grundig kritik af denne rapport som ekstern referee, mens Karen Margrethe Vendelbo Dahl har givet kvalificeret og grundig kritik af VIVE-notaterne i egenskab af intern VIVE-referee. De tre VIVE working papers indsendes til videnskabelige tidsskrifter, hvor anonyme referees sikrer forskningskvaliteten.

Projektet er igangsat og finansieret af Børne- og Socialministeriet.

København, oktober 2017
Torben Tranæs

INDHOLD

SAMMENFATNING	5
1 FORMÅL OG BAGGRUND	9
1.1 Adoption og adoptionstyper	10
1.2 Teoretisk ramme	11
1.3 Studier af adopterede	14
1.4 Undersøgelsens bidrag	18
2 DATAGRUNDLAG OG METODE	19
2.1 Registerdata om adopterede	19
2.2 Kvalitative interview med adopterede og adoptivforældre	22
3 FAMILIE	27
3.1 Tiden før adoption	27
3.2 Ankomsten til adoptivfamilien	28
3.3 Italesættelse af adoptionen	32
3.4 Adoptivfamilien – en rigtig familie?	33
3.5 Identitetsdannelse i rummet mellem to familier	34
3.6 Tilstedeværelsen af den biologiske familie	35
3.7 Anbringelse uden for hjemmet og psykiatriske lidelser i løbet af opvæksten	35
4 SAMFUND	37
4.1 Diskrimination	37
4.2 I skolen og i uddannelsessystemet	41
LITTERATUR	44

SAMMENFATNING

I perioden 1985-2000 var der årligt mellem 461 og 799 adoptioner i Danmark, hvor barnet ikke har noget slægtskab eller anden relation til adoptivforældrene forud for adoptionen (fremmedadoption). Herefter har tallet været nedadgående, og i 2016 var der 89 adoptioner (Danmarks Statistik, 2017).¹ I denne rapport, hvor vi undersøger, hvordan det er at vokse op som adopteret i Danmark, undersøger vi både, hvordan opvæksten har været, og hvordan det går dem i voksenlivet, da der fortsat foreligger sparsom viden herom. En sådan viden er vigtig for at opnå en mere generel forståelse af, hvad det indebærer at vokse op som adopteret i Danmark, og i hvilket omfang dette medfører nogle særlige problemstillinger. En bedre forståelse af børn og unges opvækstbetingelser er et nødvendigt udgangspunkt, både for at diskutere adoption som fænomen i en dansk kontekst og i forhold til at udvikle og/eller intensivere tiltag, der støtter denne børnegruppe og deres familier.

I denne undersøgelse har vi belyst børn og unges opvækstbetingelser og deres situation som unge voksne i Danmark. Undersøgelsen har særligt fokus på den gruppe af adopterede, som ikke har noget slægtskab eller anden relation til deres adoptivforældre inden adoptionen, og hvoraf størstedelen er født uden for Danmark. Med mindre andet er nævnt, er det udelukkende disse adopterede børn, unge eller voksne, vi undersøger i denne rapport. Der er grund til at tro, at der er nogle særlige problemstillinger for denne gruppe af adopterede, som relaterer sig til både deres situation inden adoptionen og selve adoptionen. Begge dele kan påvirke deres (subjektive) selvforståelse og identitet, men også deres (objektive) livsmuligheder i form af fx uddannelsesmuligheder og psykiske helbred. Det er disse temaer, som er omdrejningspunktet for analyserne i denne rapport.

Undersøgelsen baserer sig på et kvantitativt registermateriale og et kvalitativt interviewmateriale med unge voksne og voksne, der er adopteret, og deres forældre. Registermaterialet indeholder oplysninger om børn fra årgangene 1989-1994 og deres adoptivforældre, hvor den gruppe, vi analyserer, tæller alle adopterede fra de pågældende fødselsårgange. Dvs. 3.180 personer, svarende til 0,75 pct. af årgang 1989-1994. Det kvalitative materiale indeholder interview med atten unge voksne eller voksne, der er adopteret. Derudover har vi lavet interview med ni adoptivforældre fra fem forskellige familier.

Analyserne viser, at det overordnet går godt for langt de fleste børn, der er adopteret i Danmark, som vokser op i relativt ressourcestærke familier. Analyserne peger dog også på, at der er nogle børn og unge – en større andel end blandt deres jævnaldrende ikke-adopterede – der klarer sig mindre godt og/eller har psykiatriske diagnoser og anbringelseshistorik. Hertil kommer, at vores analyser har belyst væsentlige temaer inden for adoptionsforskningen som "åbenhed" om adoptionen og diskrimination, og hvorledes disse forhold opleves at indvirke på adopteredes liv. I nedenstående sammenfatter vi disse resultater, perspektiverer de centrale pointer og forholder os i forlængelse heraf til, hvilke implikationer for praksis resultaterne giver anledning til.

Åbenhed i adoption

Åbenhed i adoptioner er et spørgsmål, der gennem de seneste årtier både internationalt og nationalt har fået større og større fokus (Bo & Warming, 2017). Begrebet åbenhed dækker både over adopteredes viden om eller kontakt med deres biologiske familie og adoptivforældrenes evne og

¹ Frem til 2006 kan man ikke via Danmarks Statistiks statistikbank helt præcist opgøre fremmedadoptioner, da kategorien i deres opgørelser ikke anvendes. Det må dog antages, at langt størstedelen af kategorien 'ikke stedbarns-adoption' angår fremmedadoptioner. Fra 2006-2009 eksisterer kategorien fremmedadoption og det samme for 2014-2016, så her er opgørelserne meget præcise. Der foreligger ikke tal for 2010-2013.

villighed til at tale om adoptionen gennem opvæksten (Jones & Hackett, 2007; Wolfgram, 2008). De fleste unge voksne og voksne i denne undersøgelse har sparsom viden om deres biologiske forældre og grunden til bortadoptionen. Der knytter sig derfor mange ubesvarede spørgsmål til selve adoptionen, som kan påvirke adopterede på forskellige tidspunkter i deres liv.

Analysen viser, at graden af åbenhed omkring adoptionen har stor betydning for de adopteredes identitetsdannelse. Åbenhed og lukkethed kan dog ikke nødvendigvis ses som noget ubetinget henholdsvis positivt og negativt, men er i høj grad situationelt betinget og kan ændre sig i løbet af opvæksten. Generelt oplever mange af interviewdeltagerne, at en manglende mulighed for at tale om adoptionen er negativt, men de kan også opleve, at det på bestemte tidspunkter i livet eller i forbindelse med bestemte typer af oplysninger kan være vanskeligt at håndtere åbenheden.

Nogle af de unge voksne og voksne, som er adopteret, har således både fortællinger, hvor åbenhed har været positiv, mens åbenhed i andre situationer har haft en negativ betydning for deres identitetsdannelse – andre har haft positive oplevelser af lukkethed, men giver også udtryk for, at åbenhed i andre situationer har haft en positiv betydning for identitetsdannelsen, og der kan således være mange forskellige oplevelser af åbenhed – både på tværs af gruppen af adopterede og for den enkelte i løbet af opvæksten.

Familie

Undersøgelsens registerdatamateriale viser først og fremmest, at de fleste klarer sig godt – både i løbet af opvæksten og som voksne. De vokser op i familier med gennemsnitligt flere ressourcer end deres ikke-adopterede jævnaldrende, både hvad angår økonomi og uddannelse, og målt på disse objektive forhold har de adopterede således et godt afsæt i livet.

Undersøgelsens interview belyser, hvordan unge voksne og voksne oplever og praktiserer relationen til to forældrepar gennem opvæksten – de biologiske forældre og adoptivforældrene. Gennem slægtskabsbegreber (fx "mor" og "far") og fremhævelsen af (sociale eller personlighedsmæssige) lighedspunkter giver de adopterede udtryk for en forbundethed og en familierelation til adoptivforældrene. Samme oplevelse af forbundethed kan dog blive udfordret af nogle af de adopteredes egne eller andre personers oplevelse af en manglende fysisk lighed med adoptivforældrene.

Relationen til de biologiske forældre er i sagens natur vanskeligere at praktisere, da de adopterede ofte kun har begrænset viden om, kendskab til eller kontakt med deres biologiske familie. Det betyder dog ikke, at de biologiske forældre ikke indgår i deres familiebillede. I stedet praktiseres relationen på anden vis end til adoptivforældrene, fx gennem billeder, tatoveringer, fremhævelsen af en biogenetisk forbundethed eller omsorgsfortællinger. Familierelationen til de biologiske forældre mangler dog et væsentligt element, nemlig tidsaspektet, hvor man både deler en fortid i form af fx fælles minder, og en fremtid i form af fx fælles planer og forhåbninger. Dette tidløse aspekt kan i nogle tilfælde udfordre oplevelsen af forbundethed.

Diskrimination

De fleste unge voksne og voksne i denne undersøgelse fortæller, at de har oplevet diskrimination i løbet af deres opvækst. Det er meget forskelligt, hvor ofte diskriminationen har fundet sted – nogle har kun oplevet enkelte episoder, mens andre har haft gentagne oplevelser med diskrimination.

Analyserne viser, at der primært er tale om to former for diskrimination: én baseret på udseende, og én baseret på familietype. Der er en interessant forskel på de to former for diskrimination. Hvor den første ikke har noget med det at være adopteret at gøre, men i stedet hænger sammen med

en anden udvikling i samfundet, hvor flere indvandrere og flygtninge er kommet til landet, så udspringer den anden form for diskrimination af adoptionsforholdet. I forhold til den første type af diskrimination, som ofte finder sted på baggrund af de internationalt adopteredes udseende, kan det at være adopteret i nogle tilfælde være formildende. Når det kommer til diskrimination på baggrund af adopteredes familieforhold, så er adoptionsforholdet derimod netop årsagen til denne form for diskrimination, som fx indebærer spørgsmål om ens "rigtige" (biologiske) familie.

Analysen viser også, at diskrimination kommer til udtryk på forskellig vis, afhængigt af, hvilken kontekst personen befinder sig i. I det offentlige rum kan diskriminationen fx udøves af personer, den diskriminerede ikke kender, på baggrund af den adopteredes udseende, i skolen på baggrund af udseende og adoptionsforholdet og udøvet af venner og kammerater, og i hjemmet har enkelte oplevet diskriminerende udtalelser om udseende fra nære familiemedlemmer.

Diskriminationen påvirker ikke kun de unge voksne og voksne følelsesmæssigt. Der er flere eksempler i interviewene på, at forventningen om diskrimination (baseret på tidligere oplevelser) får konkrete konsekvenser for deres adfærd. Et eksempel på dette er unge kvinder, der er adopteret fra Asien, hvor andre personer har troet, at de var gift med deres adoptivfar, og ikke, at de var far og datter. Disse misforståede opfattelser af relationen har i nogle tilfælde betydet, at der er situationer, som de undgår, fx at gå ud og spise med deres adoptivfar alene. Dette vurderer vi er relativt alvorlige konsekvenser af diskrimination, som omhandler en mere generel diskussion om, hvordan personer, der ikke ser ud som majoritetsbefolkningen, af nogle bliver mødt med stereotype forestillinger om "fremmede".

Uddannelse, anbringelse uden for hjemmet og psykiatri

Overordnet går det godt for de fleste adopterede unge voksne i Danmark. Langt størstedelen er uddannelsesmæssigt på niveau med deres jævnaldrende ikke-adopterede – målt på deres gennemsnit i dansk og matematik i 9. klasses afgangsprøve, og på, om de er i gang med en uddannelse og/eller har afsluttet en ungdomsuddannelse som 19-årige. Langt de fleste har ikke været anbragt uden for hjemmet i løbet af barndommen (frem til de fylder 18 år) og har ikke været i kontakt med det psykiatriske system (frem til de fylder 20 år).

Der er dog alligevel væsentlige forskelle mellem adopterede som unge voksne og ikke-adopterede, mest udtalt i forhold til anbringelser og kontakt med det psykiatriske system, men også i nogen grad i forhold til uddannelse.

Samlet set er en lidt mindre andel af de adopterede unge voksne i gang med en uddannelse og/eller har afsluttet en ungdomsuddannelse som 19-årige, sammenlignet med deres jævnaldrende ikke-adopterede – sandsynligheden for at være i gang med en uddannelse og/eller have afsluttet en uddannelse er også fortsat lidt lavere, når der kontrolleres for relevante baggrundskarakteristika. Dette resultat dækker over vigtige forskelle inden for gruppen af adopterede, hvor adopterede fra Sydkorea ikke er signifikant forskellige fra deres jævnaldrende ikke-adopterede. I uddannelsessammenhæng er det således vigtigt, at de skolemæssige udfordringer for adopterede unge kan være meget forskellige, og at der er grupper, som har brug for mere støtte end andre.

Et lignende mønster ses, når det gælder adopterede børn og unges mentale helbred og kontakter med det psykiatriske system, hvor de overordnet set har en dobbelt så høj sandsynlighed for at være registreret i psykiatriregeret som 19-årige. Særligt adopterede fra Rumænien har en signifikant oversandsynlighed. Der er således igen forskelle inden for gruppen af adopterede.

Knap 7 pct. af de adopterede bliver anbragt uden for hjemmet i løbet af barndommen, hvilket er signifikant flere end deres ikke-adopterede jævnaldrende (knap 5 pct.). Det er ikke en markant overforekomst, men alligevel et vigtigt opmærksomhedspunkt, som peger på, at adopterede børn og deres forældre hjælpes bedst muligt for at imødegå de vanskeligheder, barnet har med sig.

Perspektiver

Der er allerede sket en væsentlig udvikling inden for rådgivning, behandling og understøttelse af adopterede og deres familier for netop at imødekomme disse problemer for yngre årgange af adopterede. Resultaterne i denne rapport understreger vigtigheden af dette arbejde. De årgange, som indgår i denne undersøgelse, har dog kun i ringe omfang kunnet drage nytte af udviklingen. For dem – og tidligere årgange – er der givetvis i højere grad brug for tilbud om voksenrådgivning mm.

Der er også allerede fokus på dette behov, og et forsøgsprojekt med rådgivning til voksne adopterede i 2016-2017 (som også er relevant for de adopterede i vores datamateriale) fik således bevilget 2 millioner kroner i 2016. Imidlertid er bevillingen i skrivende stund – medio 2017 – allerede opbrugt (Ankestyrelsen, 2017). Dette peger på, at mange adopterede som voksne netop fortsat har brug for rådgivning, der relaterer sig til deres adoption, og at det fremadrettet bør overvejes, om der skal ydes en endnu større løbende indsats i forhold til de adopteredes udsathed.

1 FORMÅL OG BAGGRUND

Denne undersøgelse har til formål at bidrage med ny viden om børn, unge og voksne, der er adopterede, og deres opvækst i Danmark. Undersøgelsen baserer sig på både et kvantitativt registermateriale og kvalitative interview med adopterede i Danmark og deres forældre. Undersøgelsen har særligt fokus på fremmedadopterede – dvs. de børn, som adopteres til familier, som de hverken slægtsmæssigt eller på anden måde har en relation til.

Analyserne i undersøgelsen belyser, i hvilket omfang og på hvilke måder adopteredes liv adskiller sig fra deres jævnaldrende ikke-adopteredes liv. Analyser af adopteredes opvækst i Danmark er vigtige, først og fremmest for gruppen af adopterede og deres forældre, men i høj grad også ud fra et samfundsmæssigt og politisk perspektiv. Omdrejningspunktet for undersøgelsen er netop at søge at beskrive, hvilke opvækstbetingelser adopterede børn og unge oplever i løbet af barndommen og frem til den tidlige voksenalder, og i forlængelse heraf forholder vi os til, om resultaterne peger i retning af, at der fremadrettet er opmærksomhedspunkter, som er særligt vigtige for både adoptionsmyndighederne (Ankestyrelsen) og adoptivforældrene. Ifølge Haagerkonventionen er Danmark som land forpligtet til at gøre sit yderste for, at adopterede børn – hvoraf størstedelen kommer fra lande langt fra Danmark – får de bedst mulige opvækstbetingelser alt andet lige.

Adopterede har oftest ikke – eller kun i sparsomt omfang – kendskab til deres biologiske ophav. De bliver oftest adskilt fra deres biologiske forældre meget tidligt i livet uden efterfølgende kontakt til eller viden om forældrene eller kendskab til grunden til adoptionsbeslutningen, og dette forhold kan få afgørende betydning for mange aspekter af deres senere liv. Afhængigt af bl.a. barnets alder ved separationen, opholdsstedet frem til adoptionen, oprindelseslandet, adoptionsalderen, individuelle karakteristika ved barnet og adoptivforældrenes karakteristika vil adoptionen som begivenhed spille en større eller mindre rolle for den adopteredes selvforståelse og livschancer.

For en stor del af de internationalt adopterede er der yderligere et aspekt, som for de fleste får en betydning: deres udseende. Er man adopteret fra et ikke-vestligt land, ser man ganske enkelt anderledes ud end majoritetsdanskerne. Ud over at internationalt adopterede stikker ud fra mængden rent fysisk – hvilket i sig selv kan medvirke til, at de føler sig anderledes – bliver italesættelsen af deres udseende både direkte og indirekte noget, som de må forholde sig til igennem hele deres opvækst og voksenliv. Hvordan det opleves, og hvilke konsekvenser det har, er også et vigtigt tema i denne undersøgelse.

Når vi i undersøgelsen omtaler børn, unge og voksne, som er blevet adopteret, bruger vi i nogen udstrækning alene begrebet 'adopteret' uden yderligere beskrivelse af den pågældende person. Man kan argumentere for, at dette begreb konnoterer en reduktionistisk forståelse af adopterede personer til kun at blive opfattet og set i deres egenskab af at være adopterede, men det er ikke vores position i forhold til brugen af begrebet – det er klart, at adoptionsstatussen kun er ét aspekt af de personer, vi undersøger.

Når vi i undersøgelsen omtaler de adopteredes adoptivforældre og biologiske forældre, bruger vi begreberne "adoptivmor", "adoptivfar", "biologisk mor" og "biologisk far" for at tydeliggøre, hvilke relationer der er tale om. Det er dog vigtigt at understrege, at de fleste adopterede, som har deltaget i interview, ikke bruger disse begreber, men ofte blot bruger begreberne "mor" og "far". Vi bruger udelukkende begreberne "adoptiv" og "biologisk", for at der ikke skal være tvivl om, hvilke relationer vi henviser til.

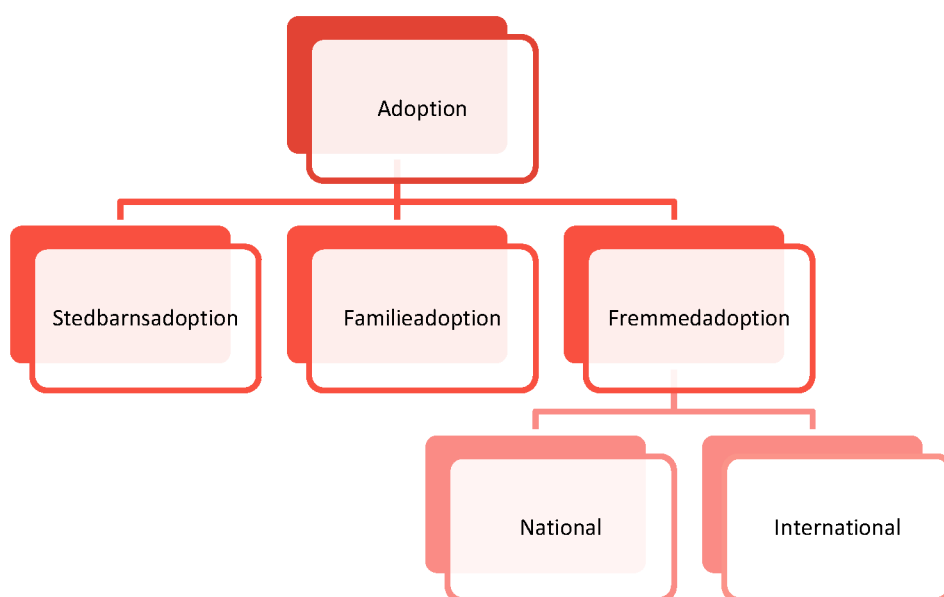
Indledningsvist er det også vigtigt at fremhæve, at undersøgelsens formål og design indebærer, at der er fokus på unge voksne, der for registerdelens vedkommende er født i 1989-1994, mens interviewdeltagerne er kommet til Danmark mellem 1970'erne og 1990'erne, hvor kravene til og lovgivningen om adoption var anderledes end i dag. De adopterede i denne undersøgelse kan derfor beskrive oplevelser, som hænger sammen med den tilgang til adoption, som var fremherskende på det tidspunkt (fx hvordan adoptivforældrene blev godkendt til adoption, eller hvilken form for rådgivning der var til rådighed for den adopterede eller adoptivforældrene). Med hensyn til international adoption betyder det også, at der i dag adopteres fra lande, som ikke er repræsenteret i undersøgelsen, fx afrikanske lande. Nogle af analyseresultaterne i denne rapport kan derfor være et udtryk for nogle landespecifikke forhold, fx forhold på børnehjem, lokale helbredsforhold eller praksisser om åbenhed.

1.1 Adoption og adoptionstyper

Ordet adoption er græsk og betyder "at tage til sig som sin egen". Adoption er både en juridisk handling og en social og psykisk proces, som udvikles mellem den adopterede, adoptivforældrene og måske de biologiske forældre i løbet af livet (Rørbech, 1989). Adoptionen som social og psykisk proces forstås som den relation, det adopterede barn udvikler til adoptivforældrene, det nærmiljø og det samfund, som barnet vokser op i. Det er netop denne proces, som denne undersøgelse belyser udvalgte aspekter og konsekvenser af.

Juridisk er adoption reguleret af adoptionsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1821 af 23. december 2015 (Indenrigsministeriet, 2015). Ved adoption indtræder samme retsforhold mellem adoptant og adoptivbarn som mellem forældre og deres barn. Samtidig bortfalder retsforholdet mellem adoptivbarnet og dets oprindelige slægt. I loven skelnes der endvidere mellem følgende adoptionsbegreber: familieadoption, stedbarnsadoption, fremmedadoption, national adoption og international adoption. Se forholdet mellem de tre adoptionstyper og de to underkategorier (national og international adoption) i figur 1.1.

Figur 1.1 Adoptionstyper.

Familieadoption er adoption af et barn, som man er nært beslægtet med (fx et barnebarn eller søskendebarn), eller hvor der er et andet særligt tilknytningsforhold mellem adoptanten og adoptivbarnet eller dets forældre. Stedbarnsadoption er adoption af ægtefælle eller samlevers barn. Stedbarnsadoption af en tidligere ægtefælle/samlevers barn kan endvidere ske, hvis barnet er myndigt og samtykker.

Til forskel fra familie- og stedbarnsadoption kræver fremmedadoption, at ansøgeren opfylder en række krav (§§ 20-23, bekendtgørelse nr. 1863, 2015) om objektive forhold, som angår bl.a. alder, helbred, økonomi og bolig, men også, at adoptivforældrene deltager i et adoptionsforberedende kursus. Fremmedadoption kan være enten national eller international, hvor man henholdsvis adopterer et barn, født i Danmark, eller et barn, der har bopæl i et andet land eller er ankommet til Danmark med henblik på adoption. I forbindelse med fremmedadoption er det afgørende, at adoptivforældrene vurderes egnede til at adoptere et barn. Godkendelsesprocessen er omfattende og består af en undersøgelsesfase (fase 1), deltagelse i et adoptionsforberedende kursus (fase 2) og anmodning om at adoptere og behandling af den endelige godkendelse (fase 3). Herefter kommer man på venteliste hos Danish International Adoption (DIA) (ved international adoption) eller Adoptionsnævnet (ved national adoption) og modtager obligatorisk rådgivning umiddelbart før og efter hjemtagelsen af et barn (fase 4). Rådgivningen gives med henblik på at give forældrene og barnet en god start på livet som adoptivfamilie.

1.1.1 Haagerkonventionen

Størstedelen af de adopterede i denne undersøgelse er internationalt adopterede, og derfor er det relevant at nævne elementer fra Haagerkonventionen af 29. maj 1993 om beskyttelse af børn og om samarbejde med hensyn til internationale adoptioner (Haagerkonventionen, 1993).

Haagerkonventionen er det overordnede regelsæt, der regulerer forhold vedrørende international adoption. Danmark tiltrådte Haagerkonventionen i 1997, og den danske adoptionslovgivning og -praksis hviler på konventionens formål, principper og retningslinjer. Til disse hører også princippet om, at en adoption kun skal gennemføres, hvis den er til barnets bedste, og at en adoption skal ske med respekt for barnets grundlæggende rettigheder (Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold 2014).

Haagerkonventionen fastslår bl.a., at et barn bør vokse op i et familiemiljø i en atmosfære, der er præget af glæde, kærlighed og forståelse for at kunne opnå en harmonisk udvikling af sin personlighed. Et barn bør derfor vokse op i en familie frem for på en institution, og konventionen fastslår også, at et barns forbliven i sin biologiske familie går forud for adoption. Er det ikke muligt for et barn at forblive i sin oprindelige biologiske familie, er international adoption efter konventionen en mulighed, hvis der ikke gennem national adoption kan findes en egnet familie. National adoption går dermed forud for international adoption, når der skal skabes en familiemæssig ramme for barnet (subsidiaritetsprincippet) (Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold 2014).

1.2 Teoretisk ramme

Det teoretiske udgangspunkt for undersøgelsen er sociologisk, hvilket indebærer, at vores blik på adoption fokuserer på de sociale processer, som de adopterede er en del af, hvilken betydning adoptionen har for de adopteredes livschancer, men også mere overordnet, hvordan det er at være adopteret i Danmark.

Vores overordnede analytiske ramme er teorier om intergenerational transmission, som omhandler, hvordan forældres ressourcer overføres til deres børn, påvirker de muligheder, børnene får, og således hvordan de klarer sig i livet. Det betyder, at analyserne i videst muligt omfang inddrager informationer, både om barnets individuelle karakteristika, forældre- og familiekarakteristika, socioøkonomiske ressourcer og barnets nære omgivelser som skole, venner o.l. I tillæg hertil trækkes også på teorier fra udviklingspsykologien såsom tilknytningsteori, og teorier fra antropologi, herunder teorier om familieforståelse, identitet og diskrimination, og hvordan disse forhold hænger sammen med, hvordan man klarer sig i voksenlivet.

1.2.1 Forældrenes ressourcer

Forældreressourcer har betydning for, hvordan børn klarer sig her i livet – både i løbet af opvæksten, og når de bliver voksne. Det viser studier på tværs af forskningsdiscipliner af forældres objektive ressourcer i form af uddannelse, indkomst og tilknytning til arbejdsmarkedet (Becker & Tomes, 1986; Bjorklund, Lindahl & Plug, 2006; Duncan & Brooks-Gunn, 1997; Jæger, Munk & Ploug, 2003; McIntosh & Munk, 2009).

Den sociologiske litteratur om kumulativt udsat og social stratifikation fokuserer på, hvordan opvækstbetingelser og begivenheder tidligt i livet (sågar helt fra barnets undfangelse) kan få betydning for barnets fremtidsmuligheder. Hovedargumentet er, at forældres økonomiske, kulturelle og sociale ressourcer i høj grad "overføres" til deres børn, og at forældreressourcer således former et barns livschancer på afgørende vis. Tidlige ressourcemæssige fordele eller ulemper i livet er afgørende, fordi både fordele og ulemper akkumuleres over et livsforløb og øger uligheden senere i livet (Bourdieu, 1977, 1989; Diprete & Eirich, 2006; Duncan & Brooks-Gunn, 1997; Heckman, 2006; Merton, 1988). De objektive familiemæssige ressourcer, som barnet vokser op med, skal naturligvis ses i sammenhæng med barnets individuelle karakteristika og ikke mindst den tilknytning og de relationer, et barn har til sine forældre og de nære omgivelser.

1.2.2 Tilknytning

Tilknytningsteorien betragtes i dag som en af de empirisk mest velfunderede teorier, og der er bred enighed i den udviklingspsykologiske forskningslitteratur om den tidlige tilknytnings betydning for barnets emotionelle og sociale udvikling (Rechenbach, 2003).

Det er et grundlæggende behov for det lille barn at opnå en tæt kontakt med en klart defineret omsorgsperson, der kan tage vare på barnet og dets behov, fx når barnet er ked af det, er bange, er sulten eller har brug for nærhed og sociale stimuli. I adoptionssammenhæng er tilknytningsbegrebet særlig væsentligt, da der for alle adopterede er tale om en adskillelse fra de primære naturlige omsorgspersoner – de biologiske forældre. Herefter vil andre omsorgsgivere oftest overtage imødekommelsen af barnets behov, hvorefter barnet adopteres af nye omsorgsgivere, som skal indgå i en ny (primær) tilknyttet relation til barnet. Det afgørende for adopterede børn er, at de bliver i stand til at knytte sig til nye forældre, og at denne tilknytning er af en tilstrækkelig styrke og kvalitet, så barnets udviklingsbetingelser bliver optimale (Lieth, 2003; Christoffersen m.fl., 2007; Christensen & Knudsen, 2008). Tilknytningsteorien bidrager i denne forbindelse med flere væsentlige kategoriseringer af forskellige adfærds- og relationsmønstre.

I tilknytningsteorien klassificeres fire typer af tilknytningsmønstre: 1) det ængstelige/undvigende, 2) det sikre, 3) det ængstelige/ambivalente og 4) det desorganiserede tilknytningsmønster (Rechenbach, 2003a, 2003b). Forskningen viser, at en tryk (sikker) tilknytning (type 2) støtter barnets selvtillid og øger dets evne til emotionel kontrol, hvilket livet igennem vil fungere som en buffer for psykisk pres. Omvendt vil en usikker tilknytning medføre en forringet evne til socialisering

og dermed øge adfærdsforstyrrelser allerede i børnehaven og senere i skolen, ungdoms- og voksenlivet (Rechenbach, 2003a).

Det tidlige tilknytningsmønster betragtes i dag som en væsentlig faktor ved psykisk lidelse (Jørgensen, 2003; Rechenbach, 2003b). Her har de adopterede en forhøjet risiko for, at det tidlige tilknytningsmønster bliver påvirket på grund af de skift i omsorgspersoner og miljø, de nødvendigvis oplever. Adoption må således anses som en risikofaktor for senere psykiske lidelser, da der for adopterede er flere ”forhindringer” på vejen til at danne en sikker tilknytning. Det er dog også væsentligt at nævne, at en ændring i relationen mellem barn og den primære omsorgsperson også medfører en ændring i tilknytningsmønstret. Det er med andre ord muligt at ændre barnets tilknytningsmønster, også via behandling af tab og traumer, og dermed modgå en negativ psykisk udvikling (Rechenbach, 2003b).

1.2.3 Familierelationer

Familiebegrebet er et afgørende begreb i undersøgelser af adopterede og deres oplevelser af deres familierelationer. Det ”at være en familie” er naturligvis centralt for den adopterede, men måske endnu mere for adoptivforældrene, hvor det for mange er en vigtig bevæggrund for at adoptere (Howell, 2001). I vores analyser har vi valgt udelukkende at have fokus på de adopteredes forældrerelationer, fordi forældre-barn-relationen er central i de fleste familiedefinitioner, og fordi det er for omfattende inden for de givne rammer af denne undersøgelse også at brede familierelationerne ud til søskende og bedsteforældre og det selv at blive forælder – selv om dette uden tvivl også er relevant at få belyst.

I denne undersøgelse anvender vi sociologiske og antropologiske familieteorier, der har fokus på selve familiebegrebet, og hvordan familier kommer til udtryk i praksis. Udgangspunktet for disse teorier er, at familiebegrebet ikke kan tages for givet og defineres på forhånd, fx ud fra blodsbånd, men at ”familie” i stedet skal analyseres med afsæt i, hvordan personer praktiserer det at være en familie (Dermott, 2008; Finch, 2007a; Mogensen & Olwig, 2013).

Et centralt begreb vi anvender, er begrebet *forbundethed* (Carsten, 2000a). Begrebet sætter fokus på, hvordan mennesker selv definerer, hvem de oplever en forbundethed til, og således hvem de oplever som en del af deres familie. Tidligere studier af slægtskab har ofte været baseret på en rigid skelnen mellem det biologiske og det sociale, men begrebet forbundethed gør det muligt at komme ud over denne meget opdelte forståelse og i stedet muliggøre analysen af, hvordan mennesker konstruerer slægtskab og det at være en familie (Tjørnhøj-Thomsen, 2004). Et andet begreb, der er centralt for vores analyse, er begrebet *beslægtelse*, som beskriver en proces, hvor en person, man ikke tidligere har oplevet en slægtskabsforbindelse med – her et adoptivbarn – bliver gjort til en del af et slægtskab (Howell, 2003; Howell & Marre, 2006). Traditionelt set er der med dette begreb fokus på, hvordan adoptivforældrene skaber en beslægtelse til adoptivbarnet, men i vores analyser i VIVE-notatet om adopteredes familierelationer vender vi processen om og belyser, hvordan den adopterede praktiserer beslægtelse – både i forhold til adoptivforældrene og de biologiske forældre (Henze-Pedersen, 2017a).

1.2.4 Åbenhed og identitet

Identitetsdannelsen hos personer, der er adopterede, er et tema, som mange tidligere undersøgelser af adoption har fokuseret på. Særligt har der her været fokus på adopteredes adoptionsidentitet, dvs. hvordan deres status som adopteret er en del af deres identitet (Darnell m.fl., 2016; Grotevant m.fl., 2000; Von Korff & Grotevant, 2011). I takt med udviklingen mod en større grad af åbenhed i adoptioner er studierne også begyndt at fokusere på, hvilken betydning åbenhed har for

adopterendes identitetsdannelse. I andre adoptionsundersøgelser taler man om "åbenhed" i to sammenhænge: dels åbenhed i forbindelse med de adopterendes adgang til viden om eller kontakt med den biologiske familie, dels adoptivforældrenes kommunikative åbenhed, dvs. deres evne og villighed til at italesætte og tale om adoptionen (Berge, Mendenhall, Wrobel, Grotevant & McRoy, 2006; Horstman, Colaner & Rittenour, 2016; Von Korff & Grotevant, 2011). Denne problemstilling ser vi nærmere på i denne undersøgelse.

Vi inddrager sociologiske og antropologiske teorier om identitet, som beskriver, hvordan identitetsdannelsen er kontekstuel og situationel, dvs. at den dannes gennem personers deltagelse i forskellige relationelle og historiske sammenhænge (Brubaker & Cooper, 2000; Jenkins, 2008; Somers, 1994). Identitetsdannelsen opfattes således som en dynamisk proces, som finder sted gennem hele en persons liv. Vi bruger dette perspektiv på identitet til at belyse, hvornår og hvordan adopterede i løbet af deres opvækst oplever, at graden af åbenhed i deres adoption har haft enten en positiv eller en negativ betydning for deres identitetsdannelse.

1.2.5 Diskrimination og mikroaggressioner

Et af de nyere områder, der er kommet fokus på inden for adoptionsforskningen, er, om og hvordan særligt internationalt adopterede oplever diskrimination i hverdagen. Diskrimination betyder, at en person behandles anderledes på baggrund af bestemte karakteristika, fx køn, seksuel orientering, handicap eller etnicitet (Jensen m.fl., 2012; Pager & Shepherd, 2008). Diskrimination kan finde sted i det offentlige rum i interaktionen med personer, man ikke kender, men den kan også forekomme i mere intime sfærer af en persons hverdagsliv, fx i hjemmet, i skolen eller på arbejdspladsen, hvor diskriminationen udøves af nære eller bekendte personer. Diskrimination finder sted i et kontinuum, der spænder fra direkte diskrimination (fx at blive nægtet adgang til steder) til indirekte diskrimination (fx nærgående spørgsmål om oprindelse og tilhørsforhold). Derudover kan diskrimination også udøves enten bevidst eller ubevidst (Jensen m.fl., 2012).

Et begreb, der bidrager til at nuancere forståelsen af diskrimination, er begrebet "mikroaggressioner". Begrebet henviser til hverdagsinteraktioner, fx verbale eller adfærdsmæssige, der opleves negativt, nedsættende eller nedværdigende, selvom de ikke nødvendigvis er ment sådan. Ofte ved udøveren af mikroaggressionen ikke, at hans eller hendes bemærkning eller adfærd bliver opfattet nedsættende af den anden person – og afsenderen af bemærkningen har i øvrigt ofte ikke en intention om at diskriminere (Sue m.fl., 2007).

For at belyse, hvad der er på spil i de situationer, hvor der er tale om diskrimination, der primært går på de adopterendes udseende, trækker undersøgelsen også på forskning fra migrations- og integrationsområdet. Et dansk integrationsstudie peger på, at den måde, der er blevet talt om integration af flygtninge og indvandrere på i løbet af de sidste 10-15 år, har været med til at skabe kategorier af borgere, der anses for at være "rigtige" danskere, og af andre, der anses for at være "ikke-helt-rigtige" danskere (Rytter, 2007). Denne teoris blik på udviklingen i, hvordan vi taler om indvandrere og flygtninge, er brugbar for vores analyser af adopterede, men det er vigtigt at understrege, at vi ikke betragter og kategoriserer adopterede som en underkategori af indvandrere og flygtningegrupperne.

1.3 Studier af adopterede

Der foreligger en ganske stor forskningslitteratur om adoption og en del studier af, hvilken betydning opvækstbetingelser og oplevelsen af at være adopteret har for de adopterede. Imidlertid har vi i dansk sammenhæng kun sparsom systematisk viden om, hvordan det går børn, der er adopte-

ret, i voksenlivet, og på grund af forskellene i adoptionssystemer skal man være varsom med direkte at overføre resultater fra andre lande. I det følgende gennemgår vi en række studier, der har relevans for denne undersøgelses temaer.

1.3.1 Kvantitative studier

Generelt finder de fleste studier, at størstedelen af internationalt adopterede i forhold til en lang række udfaldsmål klarer sig på niveau med deres jævnaldrende ikke-adopterede. Samtidig peger langt størstedelen af studierne dog på, at adoption er en risikofaktor, idet adoption er forbundet med en forhøjet risiko for bl.a. psykiatrisk sygdom, død, misbrug, lavere uddannelse og anbringelse uden for hjemmet (Behle & Pinquart, 2016; Hjern, Vinnerljung, & Lindblad, 2004a; Juffer & van IJzendoorn, 2005; Laubjerg, Christensen, & Petersson, 2009; Lindblad, Hjern, & Vinnerljung, 2003a) Det er dog vigtigt at understrege, at studierne ikke kan fastslå, at adoptionen i sig selv er årsagen til de udfordringer, som adopterede oplever, men at adoption statistisk optræder sammen med de nævnte forhold. Dette hænger sammen med, at det er meget svært at sige noget om, hvordan det ville være gået de adopterede, hvis de ikke var blevet adopteret (den kontrafaktiske situation), da det enten kræver (kvasi-)eksperimentelle design eller muligheden for at sammenligne med en matchet kontrolgruppe, der mest muligt ligner de adopterede med undtagelse af netop adoptionen. Uanset om adoptionen eller i hvilken grad adoptionen i sig selv bidrager til børnenes muligheder i livet, er det væsentligt at få belyst, hvordan det går adopterede, og hvilke forhold der hænger sammen med deres livssituation.

Mange af de kvantitative studier ser på, hvordan adoptionsalder og oprindelsesland hænger sammen med udfaldsmålene, men her er resultaterne ikke helt entydige, hvilket givetvis skyldes store forskelle i datamateriale og metoder – og ikke mindst, at grupperne af adopterede er små og meget forskellige. Der er dog mange studier, der finder, at børn, der er adopteret relativt tidligt, klarer sig bedre end børn, der er adopteret senere (Christoffersen m.fl., 2007; Laubjerg, Christensen & Petersson, 2009b). Sammenhængen kan være udtryk for, at sent adopterede får sværere ved at få en tæt relation til adoptivforældrene, og/eller at sent adopterede i en længere periode har været udsat for en række negative forhold inden adoptionen, bl.a. mange skift i omsorgspersoner (Odenstad m.fl., 2008).

Oprindelsesland viser sig også at hænge sammen med de adopteredes livschancer i en del studier (Dalen, 2001; Dekker m.fl., 2016; Odenstad m.fl., 2008). Der kan være store forskelle mellem de sociale forhold i afgiverlandene, som kan have betydning for kvaliteten af de sundhedsmæssige og sociale tilbud, der er i de pågældende lande og i det hele taget den generelle levestandard, hvilket kan indvirke på moderens sundhedstilstand og dermed på barnets allerede inden fødslen. Dernæst er der stor variation i adoptionsproceduren og særligt, hvad angår kvaliteten af de institutioner, som børnene typisk er på frem til adoptionen. I denne henseende har Sydkorea en særlig position i forhold til international adoption, idet årsagen til bortadoptioner i Sydkorea – i hvert fald tidligere – for mange børn var, at de var født uden for ægteskabet. Sammenlignet med andre bortadoptionsårsager som bl.a. psykisk sygdom, fattigdom, alkohol- eller stofmisbrug er denne baggrund givetvis mere skånsom for barnet end andre livsvilkår. Hertil kommer, at organiseringen af adoptionsproceduren og kvaliteten af de sydkoreanske børnehjem og plejefamilier er relativt høj (Bergquist, Vonk, Kim, & Feit, 2007; Odenstad m.fl., 2008). Disse forhold giver således anledning til at forvente, at adopterede fra Sydkorea har været udsat for færre risikofaktorer før adoptionen, hvilket således også kan indvirke på resten af deres opvækst og livschancer på længere sigt.

Der foreligger få danske studier om adopterede i Danmark. Tilbage i 1989 lavede Socialforskningsinstituttet en undersøgelse om udenlandsk adopterede børn i Danmark, og hvordan de klare-

de sig i ungdomsårene (18-25 år) (Rørbech, 1989). I 2007 lavede SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd en forskningsoversigt om adoption som indsats (Christoffersen m.fl., 2007), mens Laubjerg, Christensen og Peterson fra Københavns Universitet (fx Laubjerg m.fl., 2009) har bidraget med vigtig viden om adopteredes psykiatriske helbred.

Rørbechs undersøgelse byggede på kvalitative interview med 10 adopterede og en spørgeskemaundersøgelse af 384 unge mennesker. Undersøgelsen beskriver forskelle og ligheder mellem internationalt adopterede og deres jævnaldrende ikke-adopterede, og der er forskelle, fx i uddannelsesniveau og beskæftigelse, som peger på, at adopterede har andre udfordringer end deres jævnaldrende, selvom størstedelen klarer sig på niveau med deres jævnaldrende. I forhold til diskrimination svarer hovedparten af de adspurgte i undersøgelsen, at de aldrig er blevet behandlet dårligt, men omkring halvdelen af de adopterede oplevede dog "drillerier" relateret til deres adoptionsstatus (herunder udseende). I undersøgelsen forstås "drillerierne" imidlertid ikke som decideret diskrimination, men i dag vil vi nok hælde til at kategorisere dem som en form for diskrimination. Det fremhæves dog, at det ser ud til at være afgørende for den (mindre) gruppe af adopterede, der oplever drillerier/diskrimination, at de har haft mulighed for at tale følelserne igennem med deres adoptivforældre.² I de fleste henseender finder undersøgelsen, at størstedelen af adopterede klarer sig godt, selvom der som nævnt ovenfor også er resultater, der peger på en række problemstillinger.

Ud over Rørbechs undersøgelse har SFI i 2007 lavet en forskningsoversigt om adoption som indsats, men her er fokus netop på den børnegruppe, der anbringes på institution eller i familiepleje, og hvor det er urealistisk, at de kan komme tilbage til deres egen familie (Christoffersen m.fl., 2007). Omdrejningspunktet for undersøgelsen er, om adoptivbarnet til forskel fra det anbragte barn har opnået udviklingsmæssige fordele ved at blive flyttet til et (antageligt) mere gunstigt miljø, eller om den tidlige miljømæssige og genetiske påvirkning inden adoptionen derimod er det afgørende for barnets udvikling. Forskningsoversigten peger på, at adoptivbørnene gennemgående (fysisk, kognitivt eller selvværds-, adfærds- eller følelsesmæssigt) klarer sig bedre end de tilbageblevne jævnaldrende, der fortsætter deres barndom under belastende opvækstvilkår. Forskningsoversigten peger også på, at andre for indeværende undersøgelse relevante forhold som åbenhed i adoptionen generelt får positiv betydning, og at adoptionsalderen også får betydning for både tilknytning og kognitiv udvikling.

Laubjerg m.fl. (2009) undersøgte danske adopteredes risiko for psykiatriske diagnoser via registerdata om adopterede fra 1988-2005 og deres jævnaldrende ikke-adopterede. Deres analyser viser, at adoption som minimum medfører en fordoblet risiko for at være i kontakt med det psykiatriske system, og at flere socioøkonomiske ressourcer hos forældrene ikke er tilstrækkeligt til at reducere denne overrisiko. Laubjerg m.fl. (2009) anfører, at resultaterne peger i retning af, at hovedårsagen til den hyppigere psykiatriske kontakt er utilstrækkelig tryghed og tilknytning i de allerførste år, men denne forklaring kan de ikke endeligt verificere med deres resultater.

1.3.2 Kvalitative studier

Vender vi blikket mod nogle af de kvalitative studier, der er relevante at fremhæve i relation til denne undersøgelse, drejer det sig om studier af åbenhed og identitet, adopteredes familierelationer samt oplevelsen af diskrimination. Samlet set er der tale om tre områder, som alle har eller kan få betydning for adopteredes oplevelse af at vokse op i Danmark.

² Måske er denne sammenhæng generel, at man klarer problemstillinger i opvæksten bedre, hvis man har et godt og åbent forhold til sine forældre. Undersøgelsen indikerer i hvert fald, at den er gældende for adopterede.

I Danmark er der kun gennemført få kvalitative undersøgelser af åbenhed, men et nyt dansk studie er netop gennemført i et samarbejde mellem Aalborg Universitet og Roskilde Universitet (Bo & Warming, 2017). Formålet med undersøgelsen er at afdække "best practice" i forhold til, hvordan åbenhed i adoptioner kan praktiseres, så den understøtter adopteredes trivsel og udvikling bedst muligt. På baggrund af et kvalitativt datasæt bestående af narrative interview med adopterede i alderen 7-54 år argumenterer forskerne for en best practice-model, som betegnes "integreret åbenhed". Denne form for åbenhed består af forståelser og måder at håndtere adoptionen på, som understøtter udviklingen af en såkaldt positiv "dobbelt-identitet" hos den adopterede. Integreret åbenhed foregår i et samspil mellem forskellige dimensioner af åbenhed, som i undersøgelsen får følgende betegnelser: relationsåbenhed, faktuel åbenhed, følelsesmæssig åbenhed, social åbenhed, kulturel åbenhed og symbolsk åbenhed. Undersøgelsen konkluderer, at det i høj grad er samspillet mellem de forskellige dimensioner, der er vigtig i praktiseringen af åbenhed i adoptioner (Bo & Warming, 2017).

I vores undersøgelse belyser vi også åbenhed, dog med et særligt fokus på åbenhedens betydning for adopteredes identitetsdannelse. Denne sammenhæng har kun været eksplicit i fokus i ganske få studier. Der er generelt en opfattelse af, at åbenhed har positiv betydning for adopteredes identitetsdannelse, mens manglende åbenhed kan få en negativ betydning. Denne opfattelse bygger primært på ældre studier, gennemført i USA, som ofte tager det samme teoretiske udgangspunkt i Eriksons psykologiske identitetsteori fra 1960'erne (Berge m.fl., 2006; Colaner, Halliwell & Guignon, 2014; Erikson, 1968; Grotevant m.fl., 2000; Horstman, Colaner & Rittenour, 2016; Watson, Latter & Bellew, 2015).

Af de studier, der belyser sammenhængen mellem åbenhed og identitet, har nogle studier fokus på bestemte adopterede, fx adopterede, der har valgt at søge efter deres biologiske familie (Carsten, 2000b, 2007; March, 1994) – og dermed grupper af adopterede med bestemte holdninger til åbenhed – mens andre studier identificerer forskellige typer af eller holdninger til åbenhed, men ikke belyser identitetsdannelsen for alle disse forskellige grupper af adopterede (Berge m.fl., 2006; Powell & Afifi, 2005; Wrobel, Grotevant & McRoy, 2004). Sammenhængen mellem åbenhed og identitet er derfor primært belyst med afsæt i bestemte grupper af adopterede og ikke blandt en bredere gruppe af adopterede, der er vokset op med forskellige grader af eller erfaringer med åbenhed. I dette projekt undersøger vi sammenhængen mellem åbenhed og identitet med afsæt i et kvalitativt materiale, bestående af adopterede med forskellige oplevelser af åbenhed. På den måde kan vi belyse, hvornår og hvordan adopterede oplever en positiv sammenhæng mellem åbenhed og identitetsdannelsen, og om der er situationer, hvor det modsatte er tilfældet.

Et andet område, som også hænger tæt sammen med adopteredes identitetsdannelse, er deres oplevelse af sig selv i relation til deres familie. For adopterede betyder dette, hvordan de positionerer sig i forhold til både deres biologiske familie og deres adoptivfamilie. Hvor den psykologiske forskningstradition som tidligere beskrevet primært har beskæftiget sig med tilknytning, så er der også lavet studier inden for sociologien og antropologien, som sætter fokus på selve familiebegrebet og hvad det vil sige at opleve sig som en del af en familie. Det er denne forskning, der er afsættet for analysen i denne undersøgelse af adopteredes familierelationer. Nogle af de sociologiske og antropologiske studier har undersøgt, hvordan adopterede oplever relationen til den biologiske familie, når de bliver genforenet. Disse studier peger på, at adopterede ofte oplever en tæt forbundethed med den biologiske familie i starten, men med tiden oplever vanskeligheder ved relationen, da de mangler en delt, fælles hverdagstid (Carsten, 2000b, 2007). Andre studier har belyst, hvordan adoptivforældre oplever familien, herunder hvordan de oplever relationen til den adopterede og de biologiske forældre. Resultaterne fra disse studier viser, at adoptivforældrene gennem forskellige praksisser såsom navngivning, mærkedage og familiearrangementer inklude-

rer den adopterede i adoptivfamilien (Howell, 2001, 2003, 2009; Howell & Marre, 2006), mens de biologiske forældre enten gives en integreret eller marginal plads i adoptivfamiliens familieliv (Jones & Hackett, 2012).

Der mangler dog forskning om, hvordan adopterede oplever deres familierelationer efter adoptionen (Jones & Hackett, 2012). I en dansk sammenhæng er et af temaerne i en ph.d.-afhandling fra DPU netop slægtskab, hvor fokus er på, hvordan slægtskab konstrueres, erfares og praktiseres blandt voksne adopterede fra Sydkorea (Petersen, 2009). Dette sætter vi også fokus på i vores undersøgelse, da det er væsentligt at få belyst, hvordan adopterede oplever deres familierelationer, for bedst at kunne støtte adopterede i at håndtere familierelationerne til både den biologiske familie og adoptivfamilien på en måde, der giver mening for dem.

Endelig vil vi i denne undersøgelse også berøre et af de nyere områder inden adoptionsforskningen, nemlig adopteredes oplevelser af diskrimination i hverdagen. Vi trækker særligt på den nordiske forskning på området. Dette gør vi, da diskriminationsstudierne ofte har fokus på international adoption – særligt med henblik på, hvilken betydning adopteredes udseende har for den diskrimination, de oplever (Rooth, 2002; Lindblad & Signell, 2008; Reinoso, Juffer & Tieman, 2013; Riley-Behringer m.fl., 2014; Koskinen, 2015). I forbindelse med dette projekt inddrager vi derfor primært litteratur fra vores nordiske nabolande, da de i forhold til befolkningens etniske sammensætning minder om det danske samfund.

Forskningsfeltet om adoption og diskrimination er fortsat nyt og under udvikling i de nordiske lande (Koskinen m.fl., 2015; Lind, 2012; Tigervall & Hübinette, 2010). De studier, der foreligger, peger dog entydigt på, at internationalt adopterede oplever diskrimination i større eller mindre grad på grund af deres udseende, som ofte adskiller sig fra majoriteten af befolkningen. Den diskrimination studierne beskriver, omfatter racisme (fx racistiske bemærkninger eller vold), mistænkeliggørelse i fx sikkerhedskontroller, seksualiserede bemærkninger, drillerier eller mobning i skolen, blikke efterfulgt af spørgsmål fra personer de ikke kender om deres oprindelse og tilhørsforhold, samt vanskeligheder ved at komme ind på arbejdsmarkedet sammenlignet med den øvrige befolkning (Rørbech, 1989; Rooth, 2002; Lindblad & Signell, 2008; Tigervall & Hübinette, 2010; Koskinen, 2015; Koskinen m.fl., 2015). I forhold til adopteredes adgang til arbejdsmarkedet er det dog ifølge studierne vanskeligt at afgøre, om disse udfordringer udspringer af diskrimination eller af andre forhold, fx af forhold omkring evner eller kompetencer (Rooth, 2002, 2007).

1.4 Undersøgelsens bidrag

Denne undersøgelse lægger sig i forlængelse af de mange nordiske og relativt få danske studier om adopterede og giver ny vigtig viden om livet som adopteret i Danmark. De adopterede har i sagens natur adoptionen som skelsættende begivenhed til fælles, men som vi viser i denne rapport, er der store variationer inden for gruppen af adopterede, hvor både adoptionsalder og oprindelsesland hænger sammen med, hvordan det går dem i opvæksten og som unge voksne, målt på objektive parametre som fx uddannelse. Dette er en vigtig viden, både i forhold til en forbedret grundlæggende indsigt i oprindelsesland og adoptionsalder som proxyer for graden og varigheden af udsættelse for ugunstige livsforhold inden adoptionen og i forhold til at kunne målrette støtten til adopterede bedre. I forlængelse heraf nuancerer de kvalitative analyser også den foreliggende viden om adopteredes familieforståelser, oplevelser med diskrimination og betydningen af åbenheden om adoptionen, hvor det er en væsentlig pointe, at åbenhed ikke altid får en positiv betydning for den adopterede, da betydningen af åbenhed i høj grad er situationelt betinget og kan ændre sig i løbet af opvæksten.

2 DATAGRUNDLAG OG METODE

Undersøgelsen bygger på dels et kvantitativt registermateriale og dels et kvalitativt materiale, indsamlet ved interview med unge voksne og voksne, der er adopterede, samt deres adoptivforældre. Der er således tale om et mixed methods-design, hvor kvantitative og kvalitative metoder og analyseresultater supplerer og perspektiverer hinanden og muliggør en nuanceret analyse af de centrale problemstillinger.

2.1 Registerdata om adopterede

De kvantitative analyser i denne undersøgelse baserer sig på et registerdatamateriale med oplysninger fra en lang række registre fra Danmarks Statistik med oplysninger om børn fra årgangene 1989-1994 og deres adoptivforældre. Et register, der er særlig væsentligt for denne undersøgelse, er Adoptionsregisteret, som indeholder oplysninger om adoptionstype og andre adoptionskarakteristika som fx adoptionsalder og oprindelsesland. Imidlertid har vi kun disse oplysninger om adoptioner fra 1989 og frem til 2005. I vores registeroplysninger (via fertilitetsregisteret) kan vi dog godt se adoptionsstatus for børn fra tidligere årgange – altså, om de er adopteret eller ej – men vi har ikke yderligere oplysninger om selve adoptionen. Da vi i denne undersøgelse har fokus på adopterede, er det nødvendigt at have oplysninger om adoptionstype, og derfor bliver den ældste årgang, vi kan inddrage i vores analyser, årgang 1989. Da vi samtidig ønsker at følge og beskrive de adopteredes opvækst og livssituation frem til og med de er unge voksne, har vi valgt at begrænse vores analysepopulation i den anden ende, så den yngste årgang bliver årgang 1994. Den samlede analysepopulation, fordelt på adoptionstype og årgange, fremgår af tabel 2.1.

Tabel 2.1 Personer, årgang 1989-1994, fordelt efter adoptionsstatus og adoptionstype. Antal og procent.

	Stedbarns-/familie-adoption		Fremmed-adoption		Manglende oplysninger om adoptionstype		Ikke-adopterede		Total
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal
1989	393	0,57	514	0,75	14	0,02	67.560	98,66	68.481
1990	393	0,56	516	0,74	11	0,02	69.104	98,69	70.024
1991	312	0,45	529	0,76	15	0,02	68.774	98,77	69.630
1992	269	0,37	505	0,70	11	0,02	71.062	98,91	71.847
1993	232	0,33	560	0,80	8	0,01	69.571	98,86	70.371
1994	204	0,28	556	0,76	8	0,01	72.201	98,95	72.969
Total	1.803	0,43	3.180	0,75	67	0,02	418.272	98,81	423.322

Anm.: $\chi^2(15) = 132,11$. $P < 0,0001$.

Kilde: Danmarks Statistik og egne beregninger.

Af de fremmedadopterede er 238 adopterede fra Danmark, mens de resterende er fra andre lande eller med uoplyst oprindelsesland.

I tabel 2.2. fremgår operationaliseringen af de primære analysevariable i både notatet "Adopterede i tal" (Olsen, 2017b), og de to kvantitative working papers (Olsen, 2017a, 2017c). Ud over variablene i tabel 2.2 indgår der også en række yderligere (kontrol-)variable i analyserne i de kvantitative working papers, og en nærmere redegørelse for operationaliseringen af disse findes netop i disse working papers.

Tabel 2.2 Operationalisering af primære analysevariable.

Variabel	Operationalisering
Adoption	Vi anvender Adoptionsregisteret til at identificere, om et barn fra årgang 1989-1994 er adopteret, og typen af adoption. I tillæg hertil inkluderer vi også oplysninger om adoption fra, som de fremgår af Fertilitetsregisteret. Er et barn udelukkende registreret som adopteret i Fertilitetsregisteret, kategoriseres det i "manglende oplysninger om adoptionstype" i tabel 2.1. Er man derimod udelukkende registreret som adopteret i Adoptionsregisteret, bliver man kategoriseret efter den adoptionstype, som fremgår der.
Adoptionsalder	Adoptionsalder beregnes på baggrund af oplysninger i Adoptionsregisteret om barnets alder i hele år.
Oprindelsesland	I Adoptionsregisteret er der en variabel, der angiver fødeland.
Afgiververdensdel	I Adoptionsregisteret er der en variabel, der angiver den verdensdel, barnet er født i
Karaktergennemsnit i dansk og matematik ved 9. klasses afgangsprøve	Karaktergennemsnit er beregnet på baggrund af oplysninger om 9. klasses afgangsprøve, hvor karakterer i prøvefagene dansk og matematik findes i Danmarks Statistiks uddannelsesdata
Afsluttet ungdomsuddannelse og/eller i gang med en uddannelse	Oplysninger fra Danmarks Statistiks uddannelsesdata om højest opnåede uddannelse og igangværende uddannelse anvendes til at konstruere mål for, om man enten har afsluttet en ungdomsuddannelse og/eller er i gang med en (hvilken som helst) uddannelse som 20-årig
Psykiatrisk diagnose	Optræder man i Psykiatrirregisteret, er det, fordi man har fået en eller flere psykiatriske diagnoser, og den information anvendes til at lave et dikotomt mål for psykiatrisk diagnose, dvs. om man har en psykiatrisk diagnose eller ej.
Anbringelse uden for hjemmet	Optræder man i Anbringelsesregisteret, er det, fordi man har været anbragt uden for hjemmet mindst én gang i løbet af sin opvækst. Her laver vi ligeledes et dikotomt mål for anbringelse.
Mors og fars alder ved adoption	Adoptivforældrenes alder er opgivet i hele år i Adoptionsregisteret
Mors og fars uddannelsesniveau ved adoptionen	Vi anvender oplysninger fra Danmarks Statistik om adoptivforældrenes højest opnåede uddannelse i barnets fødselsår (dvs. ikke nødvendigvis det år barnet er adopteret)
Mors og fars indkomst ved adoptionen	Vi anvender oplysninger om adoptivforældrenes disponible indkomst i det år, barnet er født (dvs. ikke nødvendigvis det år barnet er adopteret). Med udgangspunkt i den generelle fordeling blandt henholdsvis mødre og fædre til børn, født i de pågældende årgange, opdeles der i kvintiler for at få et relativt billede af adoptivforældrenes indkomstniveau og muligheden for at sammenligne på tværs af årgange uden at skulle korrigere for inflation.

Når vi analyserer de adopteredes familier, undersøger vi ikke deres familietype, og/eller om adoptivforældrenes samliv ophører i løbet af børnenes opvækst, selvom begge aspekter er relevante for vores undersøgelse. Baggrunden for dette er datamæssige begrænsninger, idet der ikke i vores registermateriale foreligger tilstrækkelige oplysninger om familietype og forældres samlivsophør.

2.1.1 Statistiske analyser

I notatet "Adopterede i tal" (Olsen, 2017b), hvor vi udelukkende præsenterer deskriptive analyser, anvendes χ^2 -test, t-test og Bonferonni-justerede multiple sammenligninger af gennemsnit. χ^2 -tests kan sige noget om to kategoriske fordelingers indbyrdes (u)afhængighed, men ikke noget om styrken af sammenhængen. Det kunne fx være, hvis vi vil undersøge, om vi kan afvise en hypotese om, at der er forskelle i andelen af adopterede piger og drenge fra to forskellige oprindelseslande. T-test anvender vi derimod, når vi undersøger to kontinuerte (normale) fordelingers gen-

nemsnit – fx om vi kan afvise, at adopteredes gennemsnit på en given variabel – fx karaktergennemsnit i dansk og matematik ved 9. klasseprøverne – er det samme som hos ikke-adopterede, og i så fald at de forskelle, vi observerer, er udtryk for tilfældighed. Når vi i nogle analyser gerne vil sammenligne gennemsnit for flere grupper end to, tages der i udregningen højde for dette via Bonferronis metode, så den overordnede statistiske usikkerhed fortsat er den samme for vores konklusioner (altså på et 95 pct.-niveau).

I vores to kvantitative VIVE working papers om prævalensen i psykiatriske lidelser og diagnosetyper blandt adopterede (Olsen & Christoffersen, 2017) og om sammenhængen mellem adoption og uddannelsesniveau som ung voksen (Olsen, 2017a) anvender vi logistiske-regressionsmodeller. Dette er statistiske modeller, hvor vi kan kontrollere for andre forhold, når vi undersøger sammenhængen mellem adoption på den ene side og ens psykiske helbred eller uddannelsesniveau på den anden side.

2.1.1.1 Sammenligningsgruppe

I vores kvantitative analyser sammenligner vi gennemgående de adopterede med alle ikke-adopterede fra årgangene 1989-1994. Stedbarnsadopterede og familieadopterede indgår med andre ord ikke i analyserne. Når vi har valgt at anvende denne sammenligningsgruppe, er det med henblik på netop at undersøge, om og i hvilket omfang adopteredes opvækstbetingelser og livssituation adskiller sig fra andre danske ikke-adopterede jævnaldrende. Som vi allerede har været inde på, er tiden frem til adoptionen og de forhold og begivenheder, der indtræffer dér, afgørende for de adopteredes livschancer – og vi er i vores analyser netop bevidste om, at de eventuelle forskelle vi observerer, sandsynligvis primært skal tilskrives disse tidlige påvirkninger og i mindre grad adoptionen i sig selv. Samtidig er der en lang række afledte forhold, der følger af adoption – som bl.a. diskrimination og identitetsspørgsmål – som også kan tænkes at indvirke på adopteredes liv. I lighed med størstedelen af de foreliggende undersøgelser har vi imidlertid ikke data om disse forhold, som kan indgå i de kvantitative analyser og dermed mere præcist identificere, hvilke faktorer der er udslagsgivende for hvem. Det vi til gengæld kan med vores analyser og sammenligningsgruppe, er derimod at identificere problematikker, der er hyppigere forekommende for adopterede, så det fremadrettet bliver muligt at reducere disse problematikker.

Givet de adopteredes udgangspunkt med en meget anderledes start på livet er det givetvis ikke realistisk at forvente, at de gennemsnitligt skal være helt på niveau med deres ikke-adopterede jævnaldrende (som er sammenligningsgruppen) fx i forhold til uddannelse, men dette betyder ikke, at vi for det første ikke skal kortlægge forskellene og størrelsen på forskellene, og for det andet ikke skal stræbe efter at reducere disse forskelle i videst muligt omfang.

Vores analyser har således ikke til formål at måle "effekten" af adoption og dermed på den baggrund give vurderinger af, om adoption har en positiv virkning frem for ikke-adoption. Man kan som tidligere studier sammenligne adopterede med fx anbragte eller indvandrere, hvilket kan være interessant nok ud fra en interesse i forskellige benchmark-grupper, men sådanne sammenligninger siger reelt ikke noget om den kontrafaktiske situation for adopterede – altså hvis de ikke var blevet adopteret – da der fortsat vil være afgørende systematiske forskelle mellem gruppen af adopterede og sammenligningsgrupperne. I et policy-perspektiv er det naturligvis vigtigt løbende at diskutere adoption på baggrund af forskning, der undersøger alternativer til adoption, men i lige så høj grad at diskutere adoption ud fra etiske vurderinger af adoption som fænomen, men det er bare ikke den viden, som denne undersøgelse kan bidrage med.

Derimod arbejder denne undersøgelse ud fra præmissen om, at adoption er et vilkår og en allerede indtruffet begivenhed for en gruppe af individer, og således er vores ærinde at beskrive, om og

i hvilket omfang adopteredes livsbetingelser er anderledes end dem hos deres jævnaldrende ikke-adopterede. Dermed kan vi identificere opmærksomhedspunkter, der forhåbentlig kan give anledning til en bedre forståelse af, hvad det vil sige at være adopteret i Danmark, og mere konkret være med til reducere de eksisterende forskelle ved både at italesætte de nuværende problematikker og ved at give anledning til konkrete handlinger for at imødegå disse forskelle.

2.2 Kvalitative interview med adopterede og adoptivforældre

Formålet med den kvalitative del af undersøgelsen er at afdække, hvordan unge voksne og voksne har oplevet det at vokse op som adopterede i Danmark. Til at afdække dette er der gennemført livshistorieinterview og ét gruppeinterview med adopterede samt dybdegående interview med et mindre antal adoptivforældre. I det følgende beskriver vi de kvalitative metoder og valgene i denne forbindelse.

2.2.1 Interviewdeltagere

Rekrutteringen af interviewdeltagere foregik via sociale medier og netværk – en rekrutteringsstrategi, der tidligere er benyttet i lignende studier (Powell & Afifi, 2005). Gennem Facebook-sider tilhørende organisationer og grupper i berøring med adoptionsfeltet fik vi lagt et opslag op, henvendt til unge voksne og voksne, der er adopteret.³ Vi kontaktede både grupper for adopterede og tidligere anbragte (herunder Adoption & Samfund samt Adoption & Samfund – Ungdom, en lukket gruppe for dansk adopterede, og De Anbragtes Vilkår). Vi valgte disse fora for at få kontakt med internationalt adopterede fra forskellige lande, da disse – i modsætning til de individuelle landegrupper såsom Colombia-netværksgruppen og Korea Klubben – går på tværs af oprindelsesland og ikke kun henvender sig til adopterede fra ét land. De to sidstnævnte grupper henvender sig dog kun til nationalt adopterede.⁴ Derudover benyttede vi netværk (interviewdeltagernes og bekendtes netværk) til at rekruttere deltagere. Dette gjorde vi for at sikre kontakt til adopterede med forskellige oplevelser af adoption, og for hvem adoptionen har fyldt mere eller mindre gennem opvæksten.

I tabel 2.3 ses en oversigt over adopterede, der har deltaget i enten livshistorieinterview eller gruppeinterviewet, fordelt på udvalgte nøglevariabler. Disse variabler vises, da de kan få betydning for, hvordan de adopterede har oplevet opvæksten i Danmark, fx i forhold til hvor gamle de var, da de blev adopteret, samt deres udseende i relation til spørgsmålet om diskrimination. Vi startede med at gennemføre 15 livshistorieinterview og valgte efterfølgende at lave ét gruppeinterview for at diskutere fordele og ulemper ved forskellige grader af åbenhed (dette uddybes senere i kapitlet). I alt har 18 adopterede deltaget i undersøgelsen.⁵

3. Opslaget blev udformet med det formål at invitere personer med forskellige adoptionshistorier til at henvende sig. Det var derfor vigtigt, at opslaget skitserede så mange forskellige forhold som muligt for at appellere til adopterede med alle typer af fortællinger. Opslaget inviterede således til, at både personer, for hvem adoptionen har fyldt meget, og personer, for hvem adoptionen har fyldt mindre, kunne henvende sig.

4. Der findes et stort antal grupper og foreninger for adopterede, der er knyttet op på adopteredes oprindelsesland. Vi valgte ikke at henvende os til de specifikke landegrupper, da der hermed ville være risiko for, at der opstod en selektion i forhold til interviewdeltagernes oprindelsesland grundet det mindre antal interviewdeltagere, der indgår i denne undersøgelse. Derfor valgte vi at benytte grupper, der henvender sig til adopterede generelt, uanset oprindelsesland. Vi ved dog, at opslaget blev videreledt online af privatpersoner, og at flere af de henvendelser, vi fik, var fra personer, der var blevet gjort opmærksom på undersøgelsen af andre.

5. Der er ikke overlap mellem de to typer interview, dvs. der er ikke nogen af interviewdeltagerne, der har deltaget i både et livshistorieinterview og gruppeinterviewet.

Tabel 2.3 Interviewdeltagere (adopterede), fordelt på udvalgte nøglevariabler. Antal.

Tema	Nøglevariabel	Antal
Adoptionstype	National adoption	6
	International adoption	12
Køn	Kvinde	12
	Mand	6
Aldersgruppe	20-29 år	10
	30+ år	8
Fødested	Europa (herunder Danmark)	7
	Asien	7
	Sydamerika	4
Alder ved adoption	0-11 måneder	12
	1-2 år	-
	3+ år	6

Kilde: Kvalitative interview.

Det kan ses i tabel 2.3, at flere internationalt adopterede end nationalt adopterede har deltaget i undersøgelsen. Dette har været en bevidst rekrutteringsstrategi, da der i Danmark finder flere internationale adoptioner sted om året end nationale. Der er dog alligevel tale om en oversampling af dansk adopterede for at gøre det muligt at identificere eventuelle analytiske mønstre på tværs af materialet. Derudover har flere kvinder end mænd deltaget. Vi ved fra andre undersøgelser, at det oftere er sværere at rekruttere mænd end kvinder til interview, hvilket også har været tilfældet i vores undersøgelse (Powell & Afifi, 2005). De fleste interviewede er i dag i 20'erne, hvor de yngste har været 20 år, mens den ældste i undersøgelsen er i slutningen af 40'erne. Endelig har vi søgt at opnå en diversitet i forhold til alder ved adoptionstidspunktet og fødested. Seks er født i Danmark, mens én er født i et andet europæisk land, syv er født i et asiatisk land, og endelig er fire født i et sydamerikansk land. Da de blev adopteret, var størstedelen under eller ét år gamle, mens de to ældste begge var seks år. I rapporten optræder alle interviewdeltagerne i anonymiseret form, når det gælder navn, det præcise fødested og i nogle tilfælde køn. De steder i analysen, hvor oprindelsesland eller køn har betydning, er dette dog ikke anonymiseret.

Overordnet set er der tale om en mindre kvalitativ undersøgelse, som ikke kan give generaliserbare resultater. Formålet med den kvalitative del af undersøgelsen er at give et indblik i forskellige oplevelser med at vokse op som adopteret i Danmark, og interviewdeltagerne er blevet rekrutteret med netop det formål. Den kvalitative del skal således belyse variationen i adopteredes oplevelser af opvæksten i Danmark og bidrage med dybdegående viden herom.

2.2.2 Livshistorieinterview med adopterede

15 af undersøgelsens interviews er gennemført som livshistorieinterview. Livshistorieinterviewet giver interviewdeltagerne plads til at fortælle deres livshistorie med egne ord – i dette tilfælde med særligt fokus på oplevelsen af at vokse op som adopteret. Interviewdeltageren styrer interviewet, mens interviewer er lyttende og støttende i fortællingen ved primært at stille spørgsmål, der inviterer deltageren til at fortsætte fortællingen. Livshistorieinterviewet er særlig godt til at få indsigt i interviewdeltagerens identitetskonstruktion ved at skabe et rum, hvor deltageren selv kan fremhæve og sætte ord på begivenheder og personer, der har haft betydning for, hvordan de ser sig selv i dag (R. Atkinson, 1998).

Det er vigtigt at understrege, at en livshistorie altid fortælles til et publikum – i dette tilfælde intervieweren som et bidrag til en undersøgelse om adoption (Plummer, 2001). Dette kan have påvirket fortællingen og gjort adoptionsforholdet særligt fremtrædende. For at imødegå denne udfordring blev interviewdeltagerne i slutningen af interviewet spurgt ind til, hvor meget adoptionen har fyldt og fylder for dem i det daglige.

2.2.2.1 Genstande som historiefortællere

I livshistorieinterviewene har vi benyttet en visuel metode i form af genstande, valgt af interviewdeltagerne. Objekter kan få en særlig betydning for mennesker ved at blive viklet ind i centrale livsbegivenheder. På den måde kan objekter blive en metafor for eller vej til viden om menneskers personlige oplevelser (Hoskins, 1998). Metoden er tidligere blevet anvendt i et adoptionsstudie, hvor genstande (fx billeder, digte eller beklædningsgenstande) gav viden om adopteredes identitetskonstruktion (Carsten, 2000b). For at belyse vores fokus på identitet skulle det være genstande, der repræsenterede eller sagde noget om den person, som vedkommende er i dag (jf. Thomson & Holland, 2005). For ikke at bryde livshistoriefortællingen blev metoden benyttet som afslutning på interviewet.

2.2.3 Gruppeinterview om åbenhed i adoptioner

Et særligt tema i interviewene var graden af åbenhed omkring adoptionen og dens betydning for de adopteredes opvækst og selvopfattelse. For at få en dybere forståelse af dette er der gennemført et enkelt gruppeinterview med tre deltagere, der udelukkende handlede om åbenhed.⁶

Som metode er gruppeinterviewet ideelt til at afdække deltagernes forskellige synspunkter i forbindelse med et konkret emne. I interviewet har intervieweren en tilbagetrukket funktion som facilitator, hvilket muliggør en diskussion mellem deltagerne, om end dette interview var lidt mere styret end fx en fokusgruppe (Kitzinger & Barbour, 1999).

Tre internationalt adopterede med forskellige erfaringer og ønsker omkring åbenhed i adoption deltog i interviewet. Dette bidrog til at skabe et interview, hvor forskellige holdninger og oplevelser blev præsenteret, og fordele og ulemper diskuteret deltagerne imellem.

2.2.4 Interview med adoptivforældre

I tillæg til interviewene med unge voksne og voksne, som er adopteret, har vi også lavet et mindre antal dybdegående interview med adoptivforældre. Vi valgte at lave disse interview, da adoptivforældrene er med til at forme de adopteredes opvækst og derfor kan give et andet perspektiv på nogle af de valg og udfordringer, der har været i løbet af opvæksten. Adoptivforældrene er særligt væsentlige i forhold til spørgsmålet om åbenhed, da de adopterede er afhængige af adoptivforældrenes villighed til at dele oplysninger om adoptionen, samtidig med at adoptivforældrenes kommunikative åbenhed også kan få betydning for adopteredes oplevelse af deres opvækst (jf. Jones & Hackett, 2007). I alt har ni adoptivforældre deltaget fra fem familier – fire familier, som har valgt international adoption, og én, som har valgt national adoption.

Interviewene med adoptivforældrene har taget form som semistrukturerede interview. Denne interviewform er karakteriseret ved at være en åben interviewtilgang, hvor der stilles åbne spørgsmål angående en række temaer (Mason, 2002). Interviewet tog udgangspunkt i en interviewguide med fem overordnede temaer: valget af adoption, familieliv, at være adoptivforælder, den adopteredes

6. Der skulle have deltaget fem personer i fokusgruppeinterviewet, men grundet sygdom på dagen deltog kun tre.

skoleliv, fritid og vennekreds samt graden af åbenhed i adoptionen. Derudover blev adoptivforældrene også bedt om at udvælge et par billeder, som de ønskede at fortælle om i interviewet.

Det er vigtigt at understrege, at det ikke har været muligt at finde adoptivforældre, som fx har haft en negativ oplevelse med at adoptere eller vanskeligt ved at håndtere den adopteredes adoptionsbaggrund, der ønskede at deltage i et interview. Dette betyder, at den viden, vi har fået fra disse interview, primært er et udtryk for familier, som har og har haft en høj grad af kommunikativ åbenhed gennem den adopteredes opvækst.

3 FAMILIE

Adoptivfamilier er en af mange forskellige familietyper i Danmark. I løbet af de seneste årtier har nye familieformer udfordret traditionelle opfattelser af, hvad det vil sige at være en familie. Hvor der tidligere har været en opfattelse af, at en familie er baseret på biologi og genetik, så har nye familietyper såsom skilsmisefamilier, bonusfamilier, familier med to forældre af samme køn og adoptivfamilier medført en variation i, hvilke familietyper børn i Danmark vokser op i (Finch, 2007a; Morgan, 2011; Ottosen, 2012). I dette kapitel belyser vi opvæksten i en adoptivfamilie, som den beskrives af de unge voksne og voksne, samt deres adoptivforældre, men også via statistik, baseret på registeroplysninger om adopterede og adoptivforældre.

3.1 Tiden før adoption

Inden adoptionen finder sted, har barnet boet kortere eller længere tid hos den biologiske familie eller på børnehjem. Hvordan opvæksten har været inden adoptionen, kan få betydning for den adopterede senere hen, og det er derfor væsentligt at beskrive, hvilken start på livet de har haft – både i forhold til de kår, de er født ind i, og i forhold til karakteristika ved de biologiske forældre. De fleste adopterede i denne undersøgelse blev adopteret, inden de var fyldt to år. En tredjedel blev adopteret inden de fyldte ét år, mens over halvdelen er blevet adopteret, inden de fyldte 2 år (Olsen, 2017b).

Meget få af de unge voksne og voksne, som har deltaget i den kvalitative del af undersøgelsen, har viden om tiden, før de blev adopteret (Henze-Pedersen, 2017c). Det er særligt de internationalt adopterede, der mangler viden om deres biologiske familie, og hvad der gik forud for valget om bortadoption. For flere betyder denne manglende viden, at de senere i opvæksten har oplevelsen af at have en "hullet" identitet. Dette vender vi tilbage til. De nationalt adopterede har mere viden om tiden før adoptionen end de internationalt adopterede, men fælles for begge er, at de giver udtryk for at mangle et fyldestgørende billede af deres biologiske families helbredshistorie, fx arvelige sygdomme (Henze-Pedersen, 2017a).

Fra den internationale forskningslitteratur om adoption ved vi, at internationalt adopterede ofte har haft vanskelige opvækstvilkår forud for adoptionen. De har ofte oplevet utilstrækkelig lægehjælp, været udsat for alkohol i forstertilstanden, underernæring, adskillelse fra den biologiske mor, vanrøgt fra forældre, fattigdom og i nogle tilfælde vanrøgt på det børnehjem, de er kommet til (Juffer & Van IJzendoorn, 2005). Flere af de internationalt adopterede kommer således fra forhold, der har givet dem en vanskelig start på livet.

Vi ved mindre om, hvad der generelt karakteriserer de nationalt adopteredes tid forud for adoptionen. Vi kan dog se, at de har en lavere gennemsnitsalder ved adoption – 1,41 år – end en del af de internationalt adopterede (med undtagelse af adopterede fra Sydkorea, Columbia og Sri Lanka), og at 75 pct. adopteres inden deres 1-års fødselsdag (Olsen, 2017b). På trods af at adoptivforældre, uanset barnets oprindelsesland, skal gennemgå den samme godkendelsesproces, antager vi, at der også er en strukturel forskellighed i adoptionsprocessen for nationale og internationale adoptioner – det er også forskellige organisationer, der varetager selve adoptionsformidlingen, og for de årgange vi analyserer på, var der flere organisationer ud over Danish International Adoption (DIA), der formidlede adoptioner. Dertil kommer, at vi i Danmark – trods lovændringer i 2015 – fortsat tvangsadopterer ganske få børn som social intervention, selvom lovændringen lempet mu-

lighederne for sådanne interventioner.⁷ Derfor er det muligt, at både genetiske risikofaktorer og risikoen for omsorgssvigt, mødres misbrug under graviditet m.m. er mindre for gruppen af nationalt adopterede, da der for størstedelen af denne gruppes vedkommende givetvis er tale om andre årsager til bortadoptionen end for mange af de internationalt adopterede. Det er der fx et hollandsk studie, der finder for deres nationalt adopterede (Dekker m.fl., 2016), men det betyder ikke, at de tidligere nævnte ugunstige forhold frem til adoptionen som fx alkoholpåvirkning i fostertilstanden, vanrøgt fra forældre og fattigdom ikke gør sig gældende for de nationalt adopterede – der er blot grund til at tro, at de ikke er så hyppige som hos de andre adopterede grupper.⁸

3.1.1 Hvem bortadopterer?

Denne undersøgelse har ingen informationer om de biologiske forældre. Kun gennem nogle af de kvalitative interview, hvor den adopterede har biografisk viden om de biologiske forældre, hører vi enkelte karakteristika om de biologiske forældre og årsagerne til bortadoptionen. Blandt de internationalt adopterede er det typisk fortællinger om, at de blev født af en ung mor og ofte uden for ægteskab, eller at den biologiske familie af økonomiske årsager ikke havde mulighed for at opfostre dem. Blandt de nationalt adopterede hører vi også om unge mødre, der ikke havde mulighed for at opfostre barnet, men de adopterede her har også fortællinger om familier præget af misbrug eller dødsfald (Henze-Pedersen, 2017c).

Fra de kvalitative interview hører vi således enkelte fortællinger og karakteristika, men disse er langt fra udtømmende, da de fleste adopterede i denne undersøgelse som sagt kun har sparsom viden om deres biologiske ophav og tiden før adoptionen. Andre undersøgelser har belyst, hvad der karakteriserer familier, der vælger bortadoption, og de tyder på, at der er tale om en meget forskelligartet gruppe. Der kan være tale om enlige mødre, forældrepar, der har fået barn uden for ægteskab, familier, der lever i fattigdom, forældre, der mangler uddannelse eller arbejde, samt voldsramte familier (Fisher, 2003).

Det er dog vigtigt at fremhæve, at nogle studier peger på, at bortadoption ikke blot kan tilskrives individuelle forhold ved de biologiske forældre. Der kan også være tale om, at strukturelle forhold eller udfordringer får betydning for, om en familie bliver nødt til at bortadoptere, fx manglende adgang til sociale ydelser, sundhedsydelser eller lignende (Fisher, 2003; Wegar, 1997). Andre forskere har derudover kritiseret international adoption som praksis og argumenterer for, at adoption fastholder et skævt magtforhold mellem de lande, der bortadopterer, og de lande, der adopterer (Howell, 2009; Yngvesson, 2002).

3.2 Ankomsten til adoptivfamilien

Når barnet kommer til adoptivfamilien, indtræder barnet i en familie med adoptivforældre, som forud for adoptionen har været igennem en længere procedure for at blive godkendt som adoptivforældre og i forlængelse heraf en række adoptionsforberedende kurser. Vores registermateriale viser, at adoptivforældrene gennemsnitligt er ældre ved adoptionstidspunktet end forældre til jævnaldrende ikke-adopterede. Adoptivmødrene er gennemsnitligt ca. 36 år og adoptivfædrene ca. 38 år, mens de tilsvarende gennemsnitsaldrer ved fødsel er 28,5 og 31,5 år hos mødre og fæd-

⁷ Ifølge Ankestyrelsen var der i perioden oktober 2009 og frem til oktober 2015 16 sager, hvor Ankestyrelsen samtykkede til børn- og ungeudvalgets indstilling om adoption uden samtykke (sager, hvor de biologiske forældre ikke samtykker til bortadoption, men hvor børn- og ungeudvalget i den konkrete kommune indstiller til bortadoption uden samtykke og hvor denne indstilling er tiltrådt af Ankestyrelsen) (behandlet efter tidligere lov). Siden oktober 2015 og til juni 2017 har Ankestyrelsen i 10 sager samtykket til børn og unge-udvalgets indstilling om adoption uden samtykke (behandlet efter gældende lov).

⁸ Måske med undtagelse af børn, adopteret fra Sydkorea, som også gennemsnitligt i mindre omfang er udsat for de mest depriverende forhold frem til adoptionen, jf. kap. 2.

re til jævnaldrende ikke-adopterede.⁹ Analyserne viser også, at adoptivforældrene har flere ressourcer, når det gælder indkomst og uddannelse og i langt højere grad bliver sammen i hele barnets barndom, end forældre til ikke-adopterede i befolkningen (Olsen, 2017b). Disse resultater er i tråd med tidligere forskning på adoptionsområdet, som peger på, at adoptivforældre gennemsnitligt er mere ressourcestærke og ældre, når de adopterer, end den gennemsnitlige forælder er ved barnets fødsel (Hjern m.fl., 2004; Lindblad m.fl., 2003).

Adoptererede fra årgangen 1989-1994 vokser således op i familier med både far og mor, og hvor forældrene med deres uddannelsesbaggrund og økonomiske situation objektivt set har gode muligheder for at hjælpe børnene godt på vej i livet. At adoptivforældrene har stærke objektive ressourcer, er dog ikke ensbetydende med, at de også har stærke forældrekompetencer eller evner at italesætte adoptionen på en måde, der opleves positivt af den adopterede.

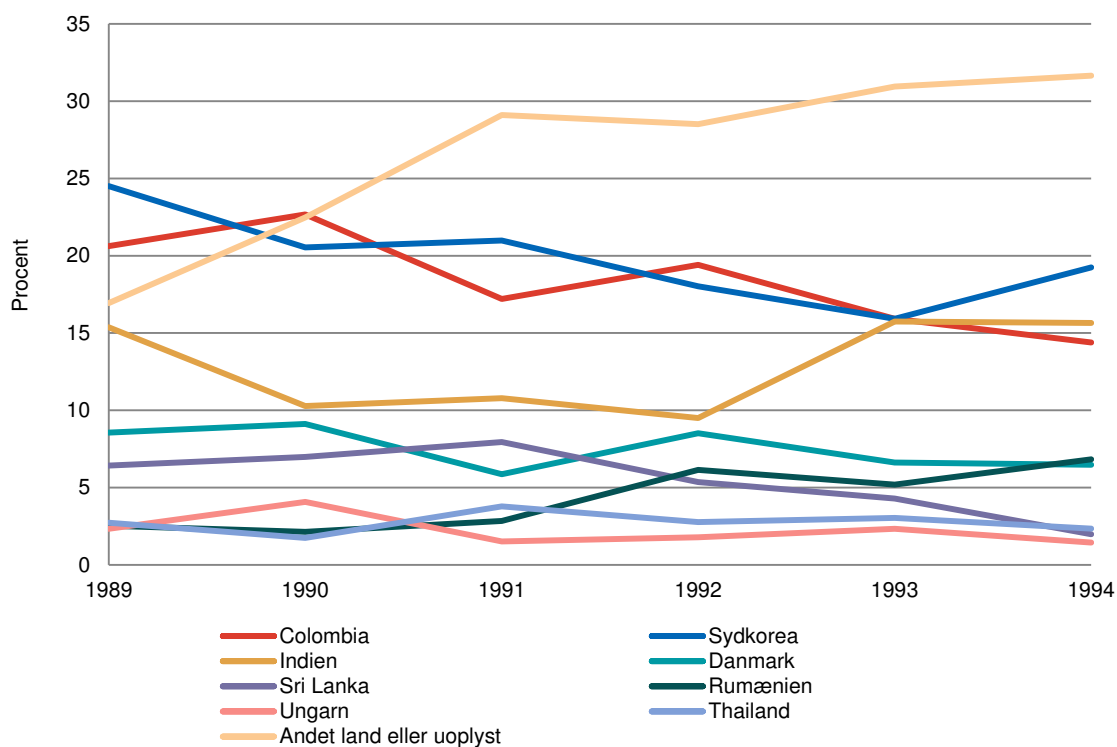
3.2.1 Hvem er de børn, som bliver adopteret?

En analyse af fødselsårgangene fra 1989 til 1994 viser, at både andelen og antallet af alle børn, der bliver adopteret (herunder også familieadopterede og stedbarnsadopterede), falder en anelse i perioden. Det samlede fald dækker over, at andelen og antallet af fremmedadopterede ligger relativt stabilt, mens antallet og andelen af stedbarns- og familieadopterede falder over tid. De adopterede, som er i fokus i denne undersøgelse (fremmedadopterede), udgør omkring 0,75 pct. af fødselsårgangene 1989-1994, og antallet ligger mellem 506 og 560 for adopterede, født i de pågældende år (og altså ikke nødvendigvis adopteret i 1989-1994) (Olsen, 2017b). Langt størstedelen af de adopterede er internationalt adopterede, mens 238, født i disse årgange, er født i Danmark.

Knap 20 pct. af de adopterede er født i Sydkorea, mens næsten lige så mange er født i Columbia (18 pct.). Herefter kommer Indien som tredjehyppigste fødeland (13 pct.). Tilsammen udgør disse tre fødselslande godt halvdelen af adopterede fra årgang 1989-1994. Vi ser dog i figur 3.1 forskydninger i oprindelseslande på tværs af årgange, hvor andelen af adopterede fra både Sydkorea, Colombia, Danmark og Sri Lanka ser ud til at falde i perioden, mens andelen fra Indien er nogenlunde stabil, og der er en stigende tendens, hvad angår adoptioner fra Rumænien og særligt fra flere andre lande (i kategorien "andet land eller uoplyst").

9. Det er ikke nødvendigvis moderens alder ved førstefødt – vi ser udelukkende mødres alder ved jævnaldrende ikke-adopteredes fødsel fra årgang 1989-1994. Der kan således være tale om deres første, andet, tredje, osv. barn. Det gælder for øvrigt også adoptivmødrene, der også kan have ældre børn.

Figur 3.1 Adopterede, fordelt efter afgiverlande. Særskilt for årgangene 1989-94. Procent.

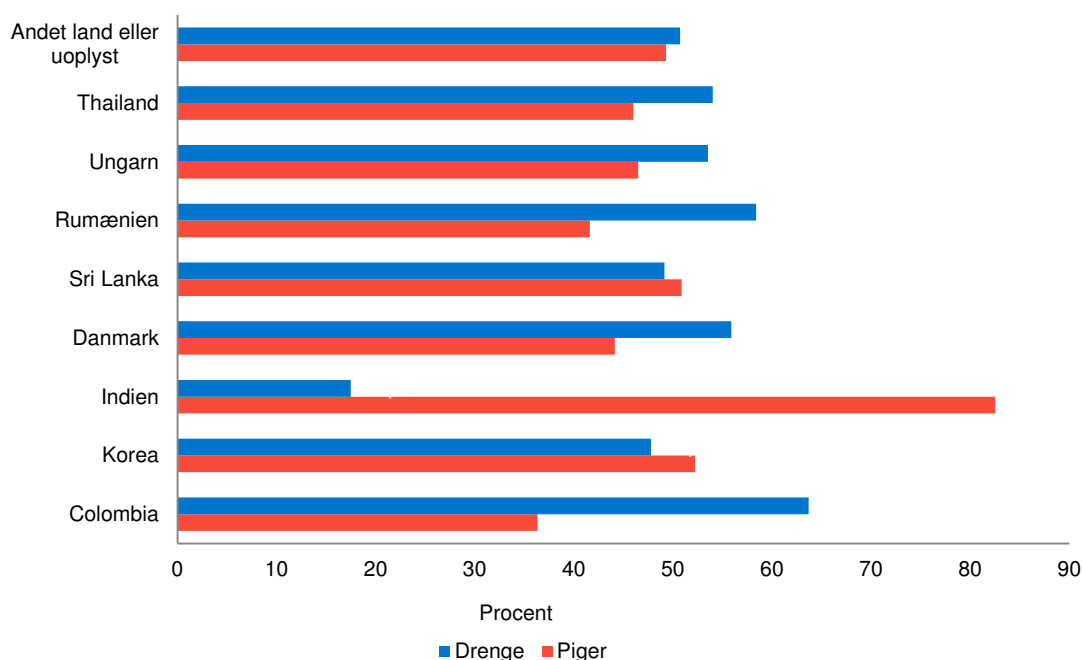
Kilde: Danmarks Statistik og egne beregninger.

Vi har undersøgt, hvad der udgør stigningen i kategorien "andet land eller uoplyst", og om det er et enkelt eller få lande, der driver denne stigning. Det er det ikke. Der er tale om, at der i stigende grad adopteres flere fra mange forskellige lande, og flest kommer fra lande som Bulgarien, Ecuador, Etiopien, Filippinerne, Guatemala, Kina, Nordkorea, Polen og Rusland.

Størstedelen af børnene adopteres, inden de fylder 2 år, og når vi ser på tværs af årgange, falder gennemsnitsalderen en smule fra 1,82 år i 1989 til 1,58 år i 1994. Der er dog stor variation i gennemsnitsalderen på tværs af oprindelseslande, hvor børn fra Sydkorea og Sri Lanka gennemsnitligt er under et halvt år gamle ved adoptionen, mens børn fra Rumænien, Ungarn og Thailand gennemsnitligt er markant ældre med en gennemsnitsalder på over 3 år.

Der er nogenlunde lige mange adopterede drenge og piger i årgangene 1989-1994, men når vi deler op på oprindelseslande, ser vi igen forskelle for nogle af landene. Af figur 3.2. fremgår det, at der er markant flere piger blandt de adopterede fra Indien, mens der er en overvægt af drenge fra Colombia og Rumænien.

Figur 3.2 Adopterede børn, fordelt efter køn. Særskilt for oprindelseslande. Årgang 1989-1994. Procent.

Anm.: $\chi^2(8) = 226,14$. $P < 0,0001$.

Kilde: Danmarks Statistik og egne beregninger.

3.2.2 Motivation for at adoptere

Mens de biologiske forældres beslutning om at bortadoptere kan skyldes mange forskellige faktorer, fremstår adoptivforældrenes beslutning om at adoptere mere entydigt (Fisher, 2003). Fem forældrepar har deltaget i interview i forbindelse med denne undersøgelse, og deres fortællinger giver indblik i enkelte af de mange overvejelser, der kan ligge bag valget om adoption.

Alle interviewene blev indledt med to spørgsmål: Hvordan parrene valgte, at de skulle have børn, og hvordan valget blev adoption. Svarene er meget ens: For dem italesættes valget om at få børn som en naturlig del af parforholdet og livet. De har alle forsøgt at få et barn på biologisk vis, men da det ikke lykkes, begynder de at overveje andre muligheder. Adoptivmoren Solvej fortæller:

Jeg kunne ikke forestille mig et liv uden børn. Bagefter fandt vi ud af, at jeg ikke kunne få børn. Så blev jeg opereret i begge æggestokke og fik at vide, at den ene fungerede, og den anden fungerede ikke. Og så gik der et år efter, og der var jeg ikke blevet gravid efter operationen. Og så snakkede vi [om] adoption.

Ønsket om et liv med børn går også igen i en af de andre familier, hos adoptivfaren Michael. Han fortæller: "Det [at få børn] besluttede vi vel lang tid før, at vi adopterer, fordi det er jo, hvad du kan kalde en del af normalverdenen, at man får børn på et tidspunkt". Da Michael og hans hustru efter flere forsøg finder ud af, at de ikke kan få børn, vælger de adoption. Flere af adoptivforældrene fortæller, at de først forsøgte fertilitetsbehandling og derefter adoption, mens et enkelt forældrepar fortæller, at de valgte fertilitetsbehandling fra, da adoptivmoren ikke ønskede at undergå behandlingerne. Fælles for adoptivforældrene i denne undersøgelse har således været ønsket om at få børn, og da det ikke sker på biologisk vis, afsøger de andre måder at få et liv med børn på.

Disse fortællinger er meget lig fortællingerne hos de adoptivforældre, der har deltaget i et norsk adoptionsstudie. Dette studie peger ligeledes på, at motivationen for at adoptere for mange adoptivforældre er, at de ikke selv har været i stand til at få et biologisk barn, men ønsker at blive det, adoptivforældrene selv kalder en "normal familie", hvilket i deres øjne betyder en familie med børn (Howell, 2001). Andre studier fra USA beskriver også barnløshed som en primær årsag til adoption, men også det at ville hjælpe et udsat barn fremhæves i flere tilfælde som motivation (Fisher, 2003). Derudover peger de amerikanske studier på, at der siden starten af 1990'erne er sket en udvikling, hvor flere og flere eneadoptivforældre og homoseksuelle par adopterer (Brodzinsky, Patterson & Vaziri, 2002; Fisher, 2003). Dette er dog fortsat en nyere tendens i Danmark, og det omfatter ikke de adoptionsårgange, der her er i fokus.

3.3 Italesættelse af adoptionen

De unge voksne og voksne, samt adoptivforældrene der har deltaget i interview, fortæller, at adoptionsforholdet forud for og fra det øjeblik, hvor barnet ankommer til adoptivfamilien, er et tema, der er blevet italesat (Henze-Pedersen, 2017c). Så længe de adopterede kan huske, er adoptionen blevet italesat i adoptivfamilien, og adoptivforældrene fortæller også, at adoptionen aldrig har været hemmelig – hverken i familier, der har valgt international eller national adoption.

De fleste unge voksne og voksne fortæller, at det at tale om adoptionen altid har været en naturlig del af deres familieliv – et tema, de selv kunne tage op, men også et tema, som adoptivforældrene bragte på bane, fx ved at tage adoptionspapirerne frem, finde billeder i fotoalbum eller tale om den adopteredes fødeland, når der var noget om landet i fjernsynet.

Adoptionsforskningen peger på, at denne form for samtaler om adoptionen – samtaler, som ofte betegnes "kommunikativ åbenhed", dvs. adoptivfamiliens evne og villighed til at tale om adoption – er yderst vigtig for adopteredes trivsel, opfattelse af sig selv som adopterede og tilfredshed med adoptionen senere i livet (Jones & Hackett, 2007).

Selvom forskningen således understreger det positive ved en høj grad af kommunikativ åbenhed, så er denne ikke altid nem at praktisere i familien. Interviewene peger, i tråd med tidligere forskning, på, at det at tale om adoptionen i nogle tilfælde indebærer deling af information, der har en sensitiv karakter (Brodzinsky, 2006; Jones & Hackett, 2007). Nogle af adoptivforældrene fortæller således, at der er forhold ved adoptionen, som de har ventet med at fortælle den adopterede, indtil vedkommende havde en vis alder. Det drejer sig fx om viden om vold i den biologiske familie eller forhold i afgiverlandet, som adoptivforældrene har vurderet kunne igangsætte svære tankemønstre hos den adopterede. Selvom der altså i mange familier er et ideal om åbenhed, så kan overvejelser om barnets bedste i nogle tilfælde sætte grænser for denne åbenhed.

Nogle få af de interviewede unge voksne og voksne fortæller, at deres adoptivforældre ikke har evnet at italesætte adoptionen eller støtte den adopterede i at forstå, hvad det vil sige at være adopteret. Fælles for disse fortællinger er, at den kommunikative lukkethed har haft en negativ betydning for de adopteredes identitetsdannelse, da det har gjort det svært at bearbejde oplevelsen af at føle sig anderledes eller forstå adoptionen (Henze-Pedersen, 2017c). Dette vender vi tilbage til senere i dette kapitel.

3.4 Adoptivfamilien – en rigtig familie?

Fra skolestart og op gennem teenagealderen begynder flere og flere adopterede at blive opmærksomme på, hvordan andre – både bekendte og fremmede – opfatter dem og deres familie. Dette kan få betydning for deres selvforståelse og oplevelse af at være en familie.

Det starter ofte i skolealderen, hvor flere fortæller om episoder i skolen, hvor venner eller kammerater har spurgt ind til deres "rigtige" familie. Det er spørgsmål og kommentarer såsom "hvor er dine rigtige forældre?", "har du ikke nogen rigtige søskende?" og "det er jo ikke din rigtige fætter", som børnene begynder at møde i starten af deres skoleliv (Henze-Pedersen, 2017b). Det, som deres venner og klassekammerater ofte tænker på, når de stiller disse spørgsmål, er, om de adopterede er i kontakt med deres biologiske familie. Ved at italesætte den biologiske familie som de adopteredes "rigtige" familie, sættes der imidlertid samtidig spørgsmålstegn ved, om adoptivfamilien er en "rigtig" familie. For hvis den biologiske familie er den "rigtige" familie, er adoptivfamilien så en "forkert" familie?

De forestillinger, som kommer til udtryk i spørgsmålet om de adopteredes "rigtige" familie, bygger på dominerende forestillinger i Danmark om, at familie og slægtskab bygger på den biologiske model – dvs. en opfattelse af, at personer fødes ind i et slægtskab, og at ens familie dermed er dem, man deler biologiske bånd med (Howell, 2001; Mogensen & Olwig, 2013; Ottosen, 2012). Når barnet når skolealderen og af deres venner og kammerater får nysgerrige, og ofte velmenende, spørgsmål om deres "rigtige" familie, er det således disse underliggende forestillinger, der er på spil (Henze-Pedersen, 2017b).

Forestillingerne om, hvad det vil sige at være en familie, kommer også til udtryk i nogle personers opfattelse af den objektive relation mellem den adopterede og adoptivforældrene. Nogle internationalt adopterede fortæller, at det kan være vanskeligt, når personer, de ikke kender, på grund af manglede fysisk lighed mellem den adopterede og adoptivforældrene sætter spørgsmålstegn ved familierelationen (Henze-Pedersen, 2017a). Et eksempel på dette er fx en adopteret, der gik og pjattede med sin adoptivmor på en gade, og hvor hun kunne fornemme i andre personers blikke, at de ikke kunne gennemskue, hvilken relation de havde til hinanden. I andre tilfælde har nogle adopterede og adoptivforældre oplevet, at relationen er blevet misforstået. Det drejer sig særligt om adoptivfamilier, hvor den adopterede er en pige fra et asiatisk land (se også Lindblad & Signell, 2008). Her har nogle få adopterede og adoptivfædre oplevet, at andre personer har troet, at den adopterede og adoptivfaren var mand og kone. I disse tilfælde har andres opfattelse af familierelationen fået betydning for deres samvær i det offentlige rum, hvor nogle fx undgår at gå ud og spise med deres adoptivfar alene af bekymring for, at relationen misforstås (Henze-Pedersen, 2017b).

3.4.1 At høre til i én familie

Når de adopterede oplever, at andre ikke kan se familierelationen, eller at de bliver kategoriseret som personer, der kommer fra en "ikke-helt-rigtig" familie, er det med til at sætte spørgsmålstegn ved den adopteredes tilhørsforhold til adoptivfamilien (Henze-Pedersen, 2017b).

For nogle adopterede, som identificerer sig gennem flere forskellige familierelationer (se også næste afsnit) eller kun har begrænset viden om, mulighed for eller ønske om kontakt med den biologiske familie, kan disse underliggende forestillinger om "rigtige" og "forkerte" familier være problematiske (Henze-Pedersen, 2017b). At høre til handler om, hvordan en person identificerer sig selv som en del af en bestemt social og historisk kontekst, men også om, hvordan andre kategoriserer én, og begrebet er således tæt forbundet med identitetsteori (Bell, 1999; Jenkins, 2008; Somers, 1994). I disse tilfælde kan andres kategoriseringer udfordre eller begrænse adopteredes

tilhørsforhold og identifikationsmuligheder og føre til spørgsmål om, hvor og hvordan man kan placere sig i den sociale kontekst, man er en del af – og dermed også føre til spørgsmål af en identitetsmæssig karakter.

3.5 Identitetsdannelse i rummet mellem to familier

Menneskets identitetsdannelse udspiller sig i relationelle kontekster, hvoraf familien ofte fremhæves som en af de væsentligste kontekster (Carsten, 2007; Somers, 1994). Det er særligt i løbet af teenagealderen, at de fleste unge voksne og voksne i denne undersøgelse giver udtryk for refleksioner over deres identitet, men som forrige afsnit belyser, så kan adopterede allerede i starten af deres skoletid opleve at få kommentarer eller nysgerrige forespørgsler, der skubber til deres opfattelse af tilhør (Henze-Pedersen, 2017b, 2017c). Flere andre adoptionsstudier finder, at det særligt er i løbet af teenageårene, at tanker om "hvem jeg er" begynder at optræde – ligesom teenagealderen også anses for at være en væsentlig tid for identitetsmæssige spørgsmål blandt personer generelt (Berge m.fl., 2006; Powell & Afifi, 2005; Von Korff & Grotevant, 2011). Der er dog også nogle studier, der peger på, at identitetsmæssige spørgsmål begynder tidligere hos adopterede end hos ikke-adopterede (Juffer & Van IJzendoorn, 2005). Det særlige for adopterede er dog, at deres identitetsdannelse ofte håndteres i relation til to forskellige familier – den biologiske familie og adoptivfamilien (Howell, 2003).

Det er forskelligt, hvor meget de to familier fylder i de adopteredes fortællinger om identitet (Grotevant m.fl., 2000). Flere giver udtryk for, at de i løbet af teenageårene begynder at tænke mere på deres biologiske familie og på, hvilken betydning viden om deres biologiske ophav og tiden før adoption har for deres identitetsdannelse. Mens en del adopterede fortæller, at manglende viden om deres biologiske familie har givet dem en oplevelse af at have en ufuldstændig eller "hullet" identitet, så giver andre udtryk for, at det ikke at vide noget om deres biologiske familie har skabt ro, da der ikke er noget at danne sig urolige tankemønstre på baggrund af.

Blandt de adopterede er der altså forskellige opfattelser af betydningen af biografisk viden for deres identitetsdannelse. Hvor nogle har et ønske om mere viden eller aktivt vælger at søge efter biologiske familiemedlemmer, så er der andre, der vælger denne viden fra (Henze-Pedersen, 2017c). På den måde kan både det at vælge viden om den biologiske familie til og det at vælge den fra være måder at konstruere sin identitet på (jf. Carsten, 2007).

Oplevelsen af at høre til i sin adoptivfamilie kan for den adopterede blive udfordret af, at han eller hun sjældent ligner sine adoptivforældre fysisk. I interviewene fortæller flere adopterede således, at den manglende fysiske lighed mellem dem og adoptivforældrene kan udfordre oplevelsen af relationen til adoptivforældrene – det gælder både nationalt og internationalt adopterede. Der er dog også flere, der fremhæver, at de ligner deres adoptivforældre, når det gælder fx personlighed eller karrierevalg, og på den måde identificerer sig med adoptivforældrene (Henze-Pedersen, 2017a).

Begge forældrepar er således en del af det væv af relationer, som de adopterede orienterer sig mod i deres identitetsdannelse (Howell, 2003). Oplevelsen af forbundethed og tilhør kan blive forstærket og udfordret af forskellige forhold, fx kontakt og omsorg gennem opvæksten, om man ligner nogen enten fysisk eller personlighedsmæssigt, hvilken betydning blodsbånd tillægges, samt andres opfattelse af ens relationelle forbindelse til den biologiske familie og adoptivfamilien (Henze-Pedersen, 2017a, 2017c).

3.6 Tilstedeværelsen af den biologiske familie

De fleste adopterede i denne undersøgelse har, som tidligere beskrevet, kun begrænset viden om deres biologiske familie, og meget få har en egentlig kontakt med medlemmer af den biologiske familie. Selvom mange af de adopterede således hverken kender eller har kontakt med deres biologiske familie, optræder den biologiske familie alligevel som en del af den adopteredes opfattelse af, hvem der er vedkommendes familie (Henze-Pedersen, 2017a).

Som nævnt argumenterer nyere familieteori for, at en familie ikke er noget, man *har*, men er noget man *gør* (Dermott, 2008; se fx Finch, 2007b; Mogensen & Olwig, 2013; Morgan, 2011). Teorierne flytter blikket fra, at en familie er en på forhånd given størrelse, til, at familie er noget, der bliver til gennem praksis. På den måde kan adopterede gennem forskellige praksisser skabe en forbundethed med den biologiske familie på trods af et ofte manglende kendskab og en manglende kontakt med biologiske familiemedlemmer. Ved hjælp af billeder, tatoveringer af navnene på de biologiske forældre og omsorgsfortællinger skaber nogle adopterede en forbundethed til de biologiske forældre, som er med til at inkludere dem i adopteredes samlede opfattelse af, hvem der udgør deres familie (Henze-Pedersen, 2017a).

Nogle forhold kan dog udfordre de adopteredes oplevelse af forbundethed med de biologiske forældre – fx manglen på en delt, fælles tid. At have en *familiepraksis* består ikke kun i at have praksisser i nuet, men også om at dele en historisk tid, dvs. en fortid (fx minder) og en fremtid (fx planer og forhåbninger) (Morgan, 2011, s. 77-80). Denne historiske tid mangler i flere af de unge voksne og voksnes fortællinger om deres biologiske forældre. Det kommer bl.a. til udtryk i flere af de adopteredes oplevelse og italesættelse af, at de biologiske forældre er "fremmede" for dem (Henze-Pedersen, 2017a).

3.7 Anbringelse uden for hjemmet og psykiatriske lidelser i løbet af opvæksten

Flere studier har vist, at (internationalt) adopterede gennemsnitligt har større sandsynlighed for at få psykiatriske lidelser (Hjern, Lindblad, & Vinnerljung, 2002; Juffer & Van IJzendoorn, 2005; Laubjerg m.fl., 2009) og at blive anbragt uden for hjemmet (Elmund m.fl., 2007).¹⁰ Med udgangspunkt i tilknytningsteorien påpeger forskningen også, at separation og ustabilitet hos primære omsorgspersoner i den tidlige barndom øger risikoen for en tilknytningsforstyrrelse. Dette kan både resultere i konkrete psykiatriske diagnoser (Jørgensen, 2003; Rechenbach, 2003a) og (givetvis for nogle i forlængelse af de psykiatriske problemer) i en anbringelse uden for hjemmet.

Denne undersøgelse finder også en signifikant overforekomst af psykiatriske diagnoser og anbringelser blandt de adopterede, sammenlignet med deres jævnaldrende ikke-adopterede.

10. Det er for sene anbringelser (efter barnet er 10 år), at Elmund m.fl. (2007) finder oversandsynligheden for anbringelse af adopterede.

Tabel 3.1 Personer i årgang 1989-1994, fordelt efter psykiatiske diagnoser som 19-årige og anbringelse i løbet af barndommen (til og med 18 år). Antal og procent.

	Ikke-adopterede		Adopterede		Signifikans
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	
Psykiatrisk diagnose	37.495	8,90	557	17,52	***
Anbringelse	19.163	4,58	213	6,70	***

Anm.: ***p < 0,000. Chi²-test.

Note: For både psykiatiske diagnoser og anbringelser er procentgrundlaget for ikke-adopterede 418.272 og 3.182 for adopterede.

Kilde: Danmarks Statistik og egne beregninger.

Som det fremgår af tabel 3.1, er en signifikant større andel af de adopterede (18 pct.) som 19-årige registreret i psykiatriregistret, set i forhold til deres jævnaldrende ikke-adopterede (7 pct.) Selvom dette resultat ligger i tråd med tidligere forskning og med undersøgelsens hypotese, er den relative forskel i hyppighed alligevel bemærkelsesværdig. Det er en sjettedel af de adopterede, der har været i kontakt med det psykiatiske system som 19-årige, og på den baggrund må det konstateres, at psykiske problemer i løbet af opvæksten ikke er ualmindelige for denne gruppe børn. For nogle vil vanskelighederne også række ind i voksenlivet.

Af tabel 3.1 ses det også klart, at relativt flere adopterede fra årgangene 1989-1994 bliver anbragt uden for hjemmet i løbet af barndommen, sammenlignet med jævnaldrende ikke-adopterede. Dette skal igen ses i forlængelse af de adopteredes udgangspunkt og de mange ualmindelige (og til dels også traumatiserende) begivenheder, der er indtruffet i deres tidlige barndom og/eller i forstertilstanden (Lieth, 2003). Som det fremgår af resultaterne i working paperet "Mental health in Danish domestic and international adoptees as young adults" (Olsen, 2017c), er der bl.a. en oversandsynlighed for adopterede for at få en social funktionsforstyrrelse (herunder tilknytningsforstyrrelser) i barndom og ungdom og hyperkinetiske adfærdsforstyrrelse (herunder ADHD). Disse resultater indikerer, at relativt flere adopterede end deres ikke-adopterede jævnaldrende har tidlige både følelsesmæssige og kognitive skader, der bl.a. manifesterer sig som adfærdsproblemer, hvilket for nogle (måske i kombination med andre problemer) kan resultere i en anbringelse. Men det er også vigtigt at understrege, at på trods af oversandsynligheden er disse forstyrrelser ikke meget udbredte blandt de adopterede – de er blot markant mindre hyppigt forekommende hos ikke-adopterede. Den hyppigst forekommende diagnosetype er nervøse og stressrelaterede problemer – både hos de adopterede og de ikke adopterede.

Det er endvidere vigtigt at pointere, at på trods af at anbringelsesfrekvensen er højere for adopterede børn og unge, så peger resultaterne på, at langt størstedelen af de børn og unge, der har psykiatiske problemer rummes i deres adoptivfamilier. Alligevel kan man sige, at det er paradoksalt, at relativt flere adopterede bliver anbragt uden for hjemmet, da adoptionen som udgangspunkt netop skulle sikre, at børnene vokser op i en stabil familiekontekst.

Den signifikante overforekomst af både psykiatiske lidelser og anbringelser peger på, at det er helt afgørende fortsat at have opmærksomhed på disse risikofaktorer, som kan få omfattende konsekvenser for de adopteredes livschancer og livstilfredshed. Tallene indikerer, at der for de pågældende årgange kunne være ydet en bedre støtte og indsats. På trods af en markant forbedring i støtte og indsats for adopterede og deres familier i dag – sammenlignet med tidligere – understreger resultaterne vigtigheden af disse opmærksomhedspunkter.

4 SAMFUND

I dette kapitel belyser vi adopterede som en del af det danske samfund – både i forhold til oplevelser, der giver anledning til ekskluderende/inkluderende følelser, og i forhold til, i hvilken udstrækning adopterede som unge voksne står over for nogle andre udfordringer og vanskeligheder end deres jævnaldrende ikke-adopterede.

4.1 Diskrimination

Ca. 0,75 pct. af fødselsårgangene 1989-1994 er adopterede, og heraf er langt størstedelen, som tidligere nævnt, adopteret fra lande uden for Danmark og Europa (Olsen, 2017b). Adopterede er således en minoritet i Danmark, og som vi allerede har været inde på, kan adoptionsstatussen i sig selv medføre en forskelsbehandling. For gruppen af adopterede, der også har et ikke-vestligt udseende, kan dette dog også medføre diskrimination i det offentlige rum og i det danske samfund mere generelt. I det offentlige rum oplever flere adopterede nemlig at blive diskrimineret på grund af netop objektive eller observerbare karakteristika.

I det følgende giver vi nogle eksempler fra det kvalitative materiale på forskellige typer af diskrimination, som adopterede oplever. Caroline, som er adopteret fra Vietnam, fortæller i det følgende om, hvordan hun oplever diskrimination på grund af sin hudfarve:

Jeg skal overkomme den der frygt for at gøre noget forkert, fordi at jeg føler lidt, at jeg måske så bliver udstillet som en af dem, som eventuelt laver ballade, ikke? På grund af hudfarven. Og det har intet at gøre med at være adopteret, men jeg tager det meget nært, fordi ... Altså, så har jeg lyst til at åbne munden og tale dansk og så sige: "Jeg er ikke en af dem [indvandrere]", selvom jeg hele tiden bliver stemplet sådan. Og det holder mig tilbage fra rigtig mange ting. Altså, hvor en dansker måske vil tænke: "Jamen, så går man lige over for rødt her", så siger man lige til den, der springer foran i køen: "Lad lige være med." Men hvor jeg tænker: "ej det lader jeg være med, fordi så bliver jeg sikkert ... Så er det sikkert mig, der har gjort et eller andet forkert på grund af min hudfarve". Fordi det er det, jeg er blevet mødt med igennem min ungdom.

Flere af de andre internationalt adopterede fortæller, i lighed med Caroline, at det ofte er på grund af deres hudfarve, at de oplever diskrimination fra personer, de ikke kender. Det er særligt i løbet af teenagealderen, at de begynder at opleve diskrimination fra personer, de ikke kender – hvilket er et resultat, som et finsk studie også finder (Koskinen, 2015). For Caroline har andres reaktioner endda haft betydning for hendes adfærd. Hun forsøger at opføre sig på en bestemt måde for ikke at blive opfattet som "en, der laver ballade", alene fordi hun ser ud, som hun gør.

At udseendet kan medføre diskrimination, er et forhold, som nogle af de interviewede adoptivforældre var opmærksomme på, da de valgte, hvilket land de ville adoptere fra. Pia, som er mor til to adoptivbørn fra Indien, fortæller, at hun havde overvejelser omkring, hvor "fremmede" hendes børn ville se ud, sammenlignet med andre børn i Danmark. Her valgte hun og hendes mand et asiatisk land, bl.a. fordi de mente, at børn herfra ville skille sig mindst ud. Merete og Jan havde lignende overvejelser om udseendet, men valgte at adoptere et barn fra Danmark. Som Merete fortæller: "Vi mente, at et dansk barn ville [have det] nemmere end et udenlandsk barn i samfundet."

Det er særligt internationalt adopteredes hudfarve, som flere af de unge voksne og voksne fortæller, er en af årsagerne til den diskrimination, de oplever fra personer, de ikke kender i det danske

samfund. De adopterede fra Danmark eller Østeuropa, som har deltaget i interview i forbindelse med denne undersøgelse, fortæller ikke om denne form for diskrimination. Det tyder derfor på, at den oplevede diskrimination udelukkende går på udseende og ikke har noget at gøre med de adopteredes adoptionsforhold – hvilket Caroline også er inde på i citatet fra tidligere.

Flere af de internationalt adopterede er i deres interview selv inde på, hvad der kan være på spil. Et gennemgående tema i flere af interviewene er, at de adopterede oplever at blive anset for at være "indvandrere". Et eksempel på dette er srilankanskfødte Kasper, som tidligt i sit interview fortæller, at han ofte oplever at blive sat i bås som "indvandrer" og på den baggrund bliver diskrimineret. Det oplever han fx, når han går i byen eller søger arbejde:

Kasper: "At jeg pludselig bliver afvist ved døren, fordi min hudfarve ... Selvom jeg hedder Kasper, og jeg har et forholdsvis normalt dansk navn. Og jeg snakker ikke ... Altså, ikke, hvad jeg selv ved, så snakker jeg ikke med dialekt eller ... Så jeg kan i hvert fald ikke se nogen problemer i, at jeg ikke kunne komme ind."

Interviewer: "Nej. Tror du, de sætter dig i bås med indvandrere, eller hvad er det, du tænker?"

Kasper: "Tit ja! Tit bestemt, fordi ... Altså, sådan noget, som jeg også sagde i starten, med sproget: "Ej, hvor snakker du godt dansk" og sådan noget ... [...] Jeg har også tit oplevet sådan, når jeg søgte arbejde og sådan noget, at ... Før jeg præsenterer mig selv, så har jeg oplevet, at folk sådan kigger en ekstra gang, fordi at de har set, at det her virker fremmed, og 'er vi klar til det her?'"

At blive anset for at være "indvandrer" er en kategorisering, som flere af de andre internationalt adopterede møder. Emilie siger: "Folk har altid set mig som en indvandrer, kan man sige, indtil de lærer mig bedre at kende." Adopterede adskiller sig fra kategorien "indvandrere", da adopterede bliver tildelt dansk statsborgerskab ved adoptionstidspunktet og deler opvækstvilkår og sprog med størstedelen af den danske majoritetsbefolkning. Særligt sproget opfattes i de nordiske lande som en tydelig markør af etnisk tilhørsforhold. Alligevel oplever nogle adopterede at blive kategoriseret som "indvandrere" – altså en kategorisering alene på grund af deres udseende – og denne kategorisering bliver problematisk for de adopterede, da de netop ikke identificerer sig med denne kategori. Det er en oplevelse, som adopterede i de øvrige nordiske lande også beretter om (Koskinen, 2015; Tigervall & Hübinette, 2010).

I de situationer, hvor adopterede oplever at blive kategoriseret som indvandrere, kan ordet "adopteret" have en formildende – eller inkluderende – virkning. Det fortæller vietnamesiskfødte Karina om. Hun oplever, at ordet "adopteret" er med til at fortælle andre, at hun har haft den samme opvækst som dem og deler sprog med dem. At ordet "adoption" på den måde kan virke inkluderende, peger et finsk studie ligeledes på (Koskinen, 2015).

Nogle få adopterede oplever dog, at udtrykket "adoptiv-" eller ordet "adopteret" af andre bliver opfattet som en invitation til at stille spørgsmål, som har en meget personlig karakter. Et eksempel på dette giver Johanne, som fortæller, at det kan være grænseoverskridende at få spørgsmål fra personer, hun ikke kender, såsom: "Havde dine forældre svært ved at få børn?", "Hvad er dit forhold til dine forældre?", og "Hvor meget ligner du dine forældre?". Johanne siger: "Det er bare det der med, at fordi vi har ordet 'adoptiv-' som en del af vores identitet, så er vi åbenbart offentligt tilgængelige." Dette tyder på, at nogle adopterede kan opleve denne form for personlige spørgsmål som grænseoverskridende – samtidig med at disse spørgsmål er med til at udpege dem som

forskellige fra majoritetsbefolkningen, da det ikke er spørgsmål, der stilles til alle i befolkningen, men i dette tilfælde kun til en bestemt gruppe, som nogle personer oplever skiller sig ud.

4.1.1 At blive gjort "fremmed" eller "ikke-helt-rigtig" dansk

De fleste internationalt adopterede i denne undersøgelse har oplevet diskrimination i det offentlige rum. For nogle har der kun været tale om enkeltstående hændelser, mens andre har oplevet at blive diskrimineret ofte. For at belyse, hvad der er på spil i disse situationer, er det nødvendigt at se ud over adoptionsfeltet og inddrage forskning fra migrations- og integrationsområdet. Dette er nødvendigt, dels fordi adoptionsforskningsfeltet, hvad angår diskrimination, endnu er under udvikling, dels fordi de foregående eksempler peger på, at den oplevede diskrimination i disse tilfælde ikke udspringer af adoptionsforholdet, men i stedet taler ind i en mere generel diskussion af, hvordan personer med et andet etnisk udseende end størstedelen af den danske befolkning opfattes i samfundet (Tigervall & Hübinette, 2010).

Siden 00'erne er der blevet talt om integration af flygtninge og indvandrere på en måde, som man kan argumentere for har bidraget til at skabe kategorier af borgere, som anses for at være "rigtige" danskere, og andre, der anses for at være "ikke-helt-rigtige" danskere. Gennem årene er det at være "ikke-helt-rigtig" dansk ofte blevet knyttet til en række karakteristika såsom at have en mørk lød, sort hår, fremmedklingende navne og dansk som andetsprog (Rytter, 2007). Flere af de adopterede i denne undersøgelse har et eller flere af disse karakteristika. De er adopteret fra lande i Sydamerika og Asien og har derfor ofte en mørk lød og/eller sort hår. Deres udseende har for flere af de internationalt adopteredes vedkommende betydet, at personer, de ikke kender, har kategoriseret dem som "ikke-helt-rigtige" danskere og fx sagt: "Du taler godt dansk". Der er også flere af de adopterede unge mænd, der har oplevet, at dørmænd har afvist dem med kommentarer om, at de ikke ønsker "sådanne typer" på diskoteket. Nogle af de adopterede unge kvinder har derimod oplevet, at andre har troet, de var au pairer, når de har været ude og handle med deres bedste-forældre eller deres egne børn.

Når de adopterede oplever at få mistænksomme blikke, får at vide, at de taler godt dansk, eller bliver anset for at være au pairer, bliver de udpeget som anderledes i det danske samfund. I denne undersøgelse giver alle adopterede udtryk for, at de føler sig danske og derfor ikke selv har en oplevelse af, at de skulle være mindre "danske" eller mere anderledes end andre borgere i samfundet. Dette er ikke ensbetydende med, at alle adopterede i Danmark føler dette, og der kan sagtens være adopterede, der ikke identificerer sig selv med at være "dansk". I vores undersøgelse identificerer alle sig dog med at være dansk.

Det er i mødet med personer, de ikke kender, at nogle adopterede oplever at blive gjort til "ikke-helt-rigtige" danskere (Rytter, 2007; Said, 1979). Man kan kalde denne forståelse af "fremmede" for en fremmeddiskurs, som bygger på forestillinger om personer, der har bestemte karakteristika såsom hudfarve eller øjenform. På baggrund af deres udseende oplever nogle adopterede således diskrimination.

4.1.2 Dagtilbud og skole

I adopteredes institutionsliv (fx i dagtilbud eller skole) kan der opstå situationer, hvor barnet eller den unge oplever direkte eller indirekte diskrimination. Hvor den direkte diskrimination igen primært udspringer af deres etniske udseende, så handler den indirekte diskrimination derimod ofte om selve adoptionsforholdet. Diskrimination på baggrund af adoptionsforholdet blev beskrevet i forrige kapitel, hvor vi beskrev, hvordan spørgsmål om adopteredes "rigtige" familie indirekte satte

spørgsmålstegn ved adopteredes tilknytning til adoptivfamilien. I det følgende beskrives derfor udelukkende den diskrimination, der finder sted på baggrund af de adopteredes udseende.

Nogle af de internationalt adopterede har oplevet at blive drillet med deres udseende i de institutioner, de har gået i. Det er ord som "neger", "sorte svin", "flødebolle" og ansigtsudtryk, hvor andre børn har lavet deres øjne skæve, som nogle af de adopterede og adoptivforældre fortæller om. Disse oplevelser har primært fundet sted i børnehaven eller på de første klassetrin i skolen. For de fleste er der tale om enkeltstående hændelser og ikke længerevarende mobning. Ikke desto mindre er der her tale om nedsættende bemærkninger, som omhandler deres udseende og etnicitet.

Et studie uden for adoptionsforskningsområdet om mobning i skolen peger på, at drillerier og mobning ikke blot handler om negative (og nogle gange aggressive) tendenser mellem de involverede parter, men fortæller os noget om, hvilke magtrelationer der eksisterer i et givent samfund. Dvs., at det forhold, der bliver mobbet med (fx etnicitet eller seksualitet), fortæller os om dominerende forestillinger i samfundet (Horton, 2011) – i vores tilfælde, hvordan hudfarve af nogle italesættes nedsættende. Hvor de diskriminerende bemærkninger i det offentlige rum kom fra personer, de ikke kender, er der her tale om, at bemærkningerne kommer fra kammerater og venner. Sådanne oplevelser kan være vanskelige at håndtere, da det kan udfordre kammerat- eller venskabet mellem dem, der modtager bemærkningerne, og dem, der siger bemærkningerne (Jensen m.fl., 2012; Tigervall & Hübinette, 2010).

Hertil kommer, at der i vores materiale også beskrives situationer, hvor pædagoger eller lærere har udøvet forskelsbehandling, eller hvor adoptivforældrene har haft en oplevelse af manglende hensyntagen til deres barns status som adopteret. Et eksempel på dette fortæller colombianskfødte Johanne om fra sin børnehavetid. Her kontaktede en pædagog hendes adoptivmor i den bedste mening for ikke at virke diskriminerende, men det endte med netop en sådan oplevelse:

Jeg [Johanne] er 3 år gammel, og min mor bliver ringet op på sin arbejdsplads. Det var i de glade 80'ere. Ja omkring: "At Johanne, hun vil altså gerne være Snehvide." Hvor min mor var sådan: "Ringer du til mig på min arbejdsplads for at fortælle mig, at min datter gerne vil være Snehvide?" "Ja, vi har jo det problem, at hun gerne vil males hvid." Og min mor var sådan: "Så mal hende hvid!". Der var ingen af os, som havde set et problem. Det var en pædagog, der følte, at hun overskred en grænse.

I denne situation mente pædagogen, at det ville være diskriminerende at male Johanne hvid, men hvis man ikke gjorde det, blev Johanne forskelsbehandlet i forhold til de andre børn i børnehaven.

Eksempler på decideret diskrimination er der i vores materiale meget få af. Der kan dog også opstå situationer, hvor adopterede utilsigtet bliver sat i en vanskelig situation. Det drejer sig fx om undervisningssituationer, hvor den adopteredes fødeland er blevet taget op, uden at familien vidste det. Det har i nogle tilfælde betydet, at den adopterede har fået viden om forhold i oprindelseslandet, som adoptivforældrene ikke mente, at deres adoptivbarn var gammel nok til at høre.

Disse eksempler er udtryk for adoptivforældrenes oplevelse og vurdering af situationerne, og det er vanskeligt at vurdere, hvilken betydning situationerne har haft for den adopterede – både i selve situationen og på længere sigt. Eksemplerne tyder dog på, at situationerne kunne have været undgået med direkte kommunikation mellem hjem og skole samt forventningsafstemning ved barnets start i institutionen.

4.2 I skolen og i uddannelsessystemet

En del studier peger på, at nogle adopterede ikke klarer sig lige så godt i uddannelsessystemet som deres ikke-adopterede jævnaldrende (fx Dalen, 2001; Lindblad, Hjern & Vinnerljung, 2003; Vinnerljung m.fl., 2010), men studierne fremhæver også, at der er stor variation inden for gruppen af adopterede. I et studie af kinesiske adopterede i Norge var der således ikke forskel på de adopterede og deres jævnaldrende i forhold til deres gennemsnit i matematik og norsk (Dalen & Rygvold, 2008), og Vinnerljung m.fl. (2010) fandt også, at adopterede fra Sydkorea klarede sig på niveau med deres jævnaldrende og i nogle henseender sågar bedre. Som nævnt i afsnit 3.1.1 er det vigtigt at holde sig for øje, at sammenligningsgruppen udgøres af alle jævnaldrende ikke-adopterede, og resultaterne skal således *ikke* læses som effekter af adoption, men derimod som en belysning af, om der er særlige problemstillinger for adopterede, som vi bør være opmærksomme på.

Af tabel 4.1 fremgår det, at adopterede (også dem, der er født i Danmark) fra årgang 1989-1994 har et signifikant lavere gennemsnit i dansk og matematik fra 9. klasseprøverne¹¹ end deres jævnaldrende. Forskellen er på 0,6 karakterpoint – dvs. godt et halvt karakterpoint på den nye karakter-skala.¹² Der er således ikke den helt store forskel i karaktergennemsnittene. Sammenligner vi, via bivariate analyser, udelukkende adopterede fra Sydkorea med de ikke-adopterede jævnaldrende, finder vi, i lighed med Vinnerljung m.fl. (2010), at sydkoreanske adopterede i Danmark klarer sig signifikant bedre end deres jævnaldrende med et karaktergennemsnit i dansk og matematik på 6,77 (ikke rapporteret i tabel).

Tabel 4.1 Karaktergennemsnit i **dansk og matematik** ved 9. klasseprøverne samt fordeling efter uddannelsesstatus som 19-årige for personer i årgang 1989-1994. Særskilt for ikke-adopterede og adopterede. Karakterpoint og procent.

	Ikke-adopterede		Adopterede	
	Antal	Gennemsnit/pct.	Antal	Gennemsnit/pct.
Karaktergennemsnit i dansk/matematik 9. klasseprøverne	365.301	6,17	2.711	5,56 ***
Andel, der har afsluttet ungdomsuddannelse og/eller er i gang med en uddannelse som 19-årige	295.962	73,14	2.225	70,43 ***

Anm.: ***p < 0,000. Chi²-test og t-test er anvendt.

Note: For karaktergennemsnit er n = 365.301 for ikke-adopterede og 2.709 for adopterede, mens de tilsvarende procentgrundlag for andelen, der har afsluttet uddannelse/i gang med uddannelse, er henholdsvis 404.678 og 3.159.

Kilde: Danmarks Statistik og egne beregninger.

Der er også en mindre, men signifikant, forskel på 3 procentpoint mellem de adopterede og deres ikke-adopterede jævnaldrende i, hvor mange der har afsluttet en ungdomsuddannelse og/eller er i gang med en uddannelse som 19-årige. Også når man tager højde for socioøkonomiske baggrundsvariable som fx adoptivforældres uddannelse og indkomst, har de adopterede en signifikant lavere sandsynlighed¹³ for at være i eller have afsluttet ungdomsuddannelse som 19-årige, sammenlignet med deres jævnaldrende – dette er dog med undtagelse af adopterede fra Sydkorea, som ikke adskiller sig signifikant fra deres ikke-adopterede jævnaldrende. Overordnet peger resul-

11. Gennemsnittet er udregnet på baggrund af det antal af afgangsprøvekarakterer i dansk og matematik, der foreligger for den pågældende person.

12. Der er også tale om en relativt lille effektstørrelse på ca. 0,2 (0,6/0,2) (samlet forskel i gennemsnit delt med samlet standardafvigelse (Cohen's d)).

¹³ Odds Ratio=0,89

taterne dog fortsat på, at adoption er en risikofaktor i forhold til uddannelsesstatus som 19-årig (Olsen, 2017a).

Analyserer vi udelukkende de adopterede via regressionsanalyser, finder vi, at oprindelsesland har betydning for de adopteredes uddannelsesstatus som 19-årige (Olsen, 2017a). Adopterede fra Sydkorea har en højere sandsynlighed for at være i uddannelse og/eller have afsluttet en ungdomsuddannelse som 19-årige end adopterede fra alle de andre lande med undtagelse af adopterede fra Rumænien (Olsen, 2017a).¹⁴

Af andre faktorer kan nævnes, at drengene har en lavere sandsynlighed for at være i uddannelse og/eller have afsluttet en ungdomsuddannelse. Anbringelse uden for hjemmet hænger også sammen med en lavere sandsynlighed, og det samme gør fars uddannelsesniveau: Adopterede, hvis adoptivfædre har en videregående uddannelse, har en højere sandsynlighed for selv at være i uddannelse og/eller have afsluttet en ungdomsuddannelse som 19-årige (Olsen, 2017a).

På linje med andre internationale studier finder vi således, at sydkoreanske adopterede klarer sig relativt bedre uddannelsesmæssigt end adopterede fra en del af de andre lande.

4.2.1 Psykiatri

Som tidligere nævnt er adopterede som 19-årige overrepræsenterede i Psykiatregisteret. Analysen ser også på, hvorvidt de adopterede som 19-årige fortsat i højere grad findes i Psykiatregisteret, men også hvorvidt bestemte diagnosetyper er mere fremtrædende hos adopterede, og om der i denne henseende er markante forskelle inden for gruppen af adopterede. Både bivariate og logistiske regressionsmodeller med kontrol for socioøkonomiske baggrundsvariable viser, at alle de analyserede psykiatriske diagnosetyper er mere prævalente hos de adopterede, som således har en højere sandsynlighed også for en række specifikke diagnosetyper (Olsen, 2017c). Dette er i tråd med tidligere danske resultater (Laubjerg m.fl., 2009).

Analyserer vi alene gruppen af adopterede ser vi imidlertid nogle andre tendenser i forhold oprindelseslandets betydning end tilfældet var for uddannelsesstatus. Her viser tallene, at inden for gruppen af adopterede er det særligt rumænske adopterede, der ser ud til at være udsatte i forhold til at være registreret i Psykiatregisteret. Når vi ser på diagnosetyperne, ser vi samme tendens alt andet lige, men her er det ikke alle lande, hvor forskellen i sandsynlighed er signifikant forskellig fra de rumænske adopterede børn og unge (Olsen, 2017c). At de rumænske børn har en overhyppighed i psykiatriske diagnoser, er ikke så overraskende, givet den viden vi i dag har om forholdene frem til deres adoption (Beckett m.fl., 2006; Sonuga-Barke m.fl., 2017). Vi må antage, at langt flere af disse børn havde emotionelle og sociale forstyrrelser, grundet de ugunstige forhold i tiden frem til adoptionen, som initialt bl.a. har ledt til en påvirkning af deres tilknytningsmønstre (Rechenbach, 2003a).

Både når vi alene analyserer de adopterede, men også i vores sammenlignende analyser af adopterede med ikke-adopterede, finder vi, at anbringelse i opvæksten øger sandsynligheden for en psykiatrisk diagnose markant (Olsen, 2017c). I denne sammenhæng er det svært at afgøre, hvad der kommer først. Man kan antage, at anbringelsen netop kan have at gøre med de adopteredes mentale tilstand og tidlige skader, der enten har været uoprettelige, eller hvor der ikke har været givet tilstrækkelig støtte og hjælp til barnet og familien i udredningen og behandlingen af problemerne. Men under alle omstændigheder bekræfter analyserne vores formodning om, at der er en stærk sammenhæng mellem psykiatriske diagnoser og anbringelse.

14. I forhold til de insignifikante forskelle til adopterede fra Rumænien og Ungarn bør det bemærkes, at der er relativt få fra disse lande, der kunne indgå i uddannelsesanalyserne (helholdsvis 28 og 14 personer).

Når vi ser på registreringer i Psykiatregisteret frem til det 20. år, finder vi igen variation i prævalensen og dermed også sandsynligheden inden for gruppen af adopterede. Disse forskelle er vigtige at være sig bevidst i forbindelse med udviklingen i arbejdet med adoptioner og herunder også voksenrådgivning og voksenbehandling af adopterede. På trods af væsentlige forbedringer i rådgivningen og støtten til adoptivforældre og adoptivbørn viser vores resultater klart, at et fokus på psykiatriske lidelser fortsat bør være et opmærksomhedspunkt, så de adopterede, der har behov for det, bliver udredt så tidligt som muligt med henblik på behandling og rådgivning.

LITTERATUR

- Ankestyrelsen. (2017): *PAS-Rådgivning til voksne adopterede*. Besøgt 19. september 2017, from <https://ast.dk/born-familie/adoption/radgivning-til-adoptivfamilier/pas-radgivning-til-voksne-adopterede>.
- Atkinson, R. (1998): *The Life Story Interview*. London: SAGE Publications.
- Becker, G.S. & N. Tomes (1986): "Human Capital and the Rise and Fall of Families." *Journal of Labor Economics*, 4(3), 1. JOUR. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bsh&AN=4661349&site=ehost-live>.
- Beckett, C., B. Maughan, M. Rutter, J. Castle, E. Colvert, C. Groothues ... E.J.S. Sonuga-Barke, (2006): "Do the effects of early severe deprivation on cognition persist into early adolescence? Findings from the English and Romanian adoptees study." *Child Development*, 77(3), 696–711.
- Behle, A.E. & M. Pinquart (2016): "Psychiatric Disorders and Treatment in Adoptees: A Meta-Analytic Comparison with Non-Adoptees." *Adoption Quarterly*, 19(4), 284–306.
- Bell, V. (1999): "Performativity and Belonging: An Introduction." *Theory, Culture & Society*, 16(2), 1–10.
- Berge, J.M., T.J. Mendenhall, G.M. Wrobel, H.D. Grotevant & R.G. McRoy (2006): "Adolescents' Feelings about Openness in Adoption: Implications for Adoption Agencies." *Child Welfare*, 85(6), 1011–1039.
- Bergquist, K.J.S., M.E. Vonk, D.S. Kim & M.D. Feit (2007): *International Korean Adoption. A Fifty-Year History of Policy and Practice*. NY: Hawthorne Press.
- Bjorklund, A., M. Lindahl & E. Plug (2006): "The Origins of Intergenerational." *Quarterly Journal of Economics*, (August), 999–1028.
- Bo, I.G. & H. Warming (2017): *Åbenhed I Adoption Og Betydningerne Heraf*. Aalborg, Institut for sociologi og socialt arbejde.
- Bourdieu, P. (1977): "Outline of a Theory of Practice". (J. Goody, red.). *Cambridge studies in social anthropology* (vol. 16). Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1989): "Social space and symbolic power." *Sociological Theory*.
- Brodzinsky, D. (2006): "Family Structural Openness and Communication Openness as Predictors in the Adjustment of Adopted Children." *Adoption Quarterly*, 9(4), 1–18.
- Brodzinsky, D.M., C.J. Patterson & M. Vaziri (2002): "Adoption Agency Perspectives on Lesbian and Gay Prospective Parents: A National Study." *Adoption Quarterly*, 5(3), 5–23.
- Brubaker, R. & F. Cooper (2000): "Beyond "identity." *Theory and Society*, 29(1), 1–47.
- Carsten, J. (2000a): "Introduction: cultures of relatedness." I: J. Carsten (red) *Cultures of Relatedness: New Approaches to the study of Kinship* (s. 1–36). Cambridge: Cambridge University Press.

- Carsten, J. (2000b): "Knowing Where You've Come From': Ruptures and Continuities of Time and Kinship in Narratives of Adoption Reunions." *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 6(4), 687–703.
- Carsten, J. (2007): "Constitutive Knowledge : Tracing Trajectories of Information in New Contexts of Relatedness." *Anthropological Quarterly*, 80(2), 403–426.
- Christensen, L. & J.J. Knudsen (2008): *Konsekvenser af tidlig moderlig deprivation med fokus på børn frigivet til international adoption*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Christoffersen, M.N., I.HammenK.R. Andersern & N. Jeldtoft (2007): *Adoption som indsats*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 07:32.
- Colaner, C.W., D. Halliwell & P. Guignon (2014): "What Do You Say to Your Mother When Your Mother's Standing Beside You? Birth and Adoptive Family Contributions to Adoptive Identity via Relational Identity and Relational–Relational Identity Gaps." *Communication Monographs*, 81(4), 469–494.
- Dalen, M. (2001): "School Performances Among Internationally Adopted Children in Norway." *Adoption Quarterly*, 5(2), 39–58.
- Dalen, M. & A. Rygvold (2008): "Educational achievement in Adopted Children from China." *Adoption Quarterly*, 9(4), 45–58.
- Danmarks Statistik. (2017). Statistikbanken. Besøgt 30 august 2017: <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1536>
- Darnell, F.J., A.B. Johansen, S. Tavakoli & N. Brugnone (2016): "Adoption and Identity Experiences Among Adult Transnational Adoptees: A Qualitative Study." *Adoption Quarterly*, 20(2), 1–12.
- Dekker, M.C., W. Tieman, A.G. Vinke, J. van der Ende, F.C. Verhulst & F. Juffer (2016): "Mental health problems of Dutch young adult domestic adoptees compared to non-adopted peers and international adoptees." *International Social Work*, 20872816651699.
- Dermott, E. (2008): *Intimate Fatherhood. A Sociological Analysis*. London: Routledge.
- Diprete, T.A. & G.M. Eirich (2006): "Cumulative Advantage as a Mechanism for Inequality: A Review of Theoretical and Empirical Developments." *Annual Review of Sociology*.
- Duncan, G.J. & J. Brooks-Gunn (1997): *Consequences of growing up poor*. Russel Sage Foundation.
- Elmund, A., F. Lindblad, B. Vinnerljung & A. Hjern (2007): "Intercountry adoptees in out-of-home care: a national cohort study." *Acta Paediatrica*, 96(3), 437–442.
- Erikson, E.H: (1968). *Identity: Youth and Crisis* (W.W. Nort). New York.
- Finch, J. (2007a): Displaying Families. *Sociology*, 41(1), 65–81.
- Fisher, A.P. (2003): "Still "Not Quite as Good as Having Your Own"? Toward a Sociology of Adoption." *Annual Review of Sociology*, 29, 335–361.

- Grotevant, H.D., N. Dunbar, J.K. Kohler & A.M.L. Esau (2000): "Adoptive Identity: How Contexts Within and Beyond the Family shape Developmental Pathways." *Family Relations*, 49(4), 379–387.
- Heckman, J.J. (2006): "Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children." *Science*, 312(5782), 1900–1902. JOUR.
- Henze-Pedersen, S. (2017a): *Adopteredes familierelationer - Slægtskab, beslægtelse og forbundethed*. VIVE notat. København: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Henze-Pedersen, S. (2017b): *Adoption og diskrimination - Oplevet diskrimination og mikroaggressioner*. VIVE notat. København: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Henze-Pedersen, S. (2017c): *Known and Unknown Identity: The Experience of Openness and Identity among Adult Adoptees*. VIVE working paper. København: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Hjern, A., F. Lindblad & B. Vinnerljung (2002): "Suicide, psychiatric illness, and social maladjustment in intercountry adoptees in Sweden: A cohort study." *Lancet*, 360(9331), 443–448.
- Hjern, A., B. Vinnerljung & F. Lindblad (2004): "Avoidable mortality among child welfare recipients and intercountry adoptees: a national cohort study." *Journal of Epidemiology & Community Health*, 58, 412–417.
- Horstman, H.K., C.W. Colaner & C.E. Rittenour (2016a): "Contributing Factors of Adult Adoptees' Identity Work and Self-Esteem: Family Communication Patterns and Adoption-Specific Communication." *Journal of Family Communication*, 16(3), 263–276.
- Horton, P. (2011): "School Bullying and Social and Moral Orders." *Children and Society*, 25(4), 268–277.
- Hoskins, J. (1998): *Biographical Objects. How Things Tell the Stories of People's Lives*. New York: Routledge.
- Howell, S. (2001): "En vanlig familie": Utenlandsadopsjon i Norge, et stadig voksende fenomen. I: S. Howell & M. Melhuus (red.): *Blod - tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge* (s. 73–98). Bergen: Fagbokforlaget.
- Howell, S. (2003): "Kinning: The Creation of Life Trajectories in Transnational Adoptive Families." *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 9(3), 465–484.
- Howell, S. (2009): "Adoption of the unrelated child: some challenges to the anthropological study of kinship." *Annual Review of Anthropology*, 38(1), 149–166.
- Howell, S. & D. Marre (2006): "To kin a transnationally adopted child in Norway and Spain: The achievement of resemblances and belonging." *Ethnos*, 71(3), 293–316. <https://doi.org/10.1080/00141840600902679>
- Jenkins, R. (2008): *Social Identity*. Oxon: Routledge.

- Jensen, T.G., K. Weibel, M.K. Tørslev, L.L. Knudsen & S.J. Jacobsen (2012): *Måling af diskrimination på baggrund af etnisk oprindelse*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:22.
- Jones, C. & S. Hackett (2007a): "Communicative Openness Within Adoptive Families: Adoptive Parents' Narrative Accounts of the Challenges of Adoption Talk and the Approaches Used to Manage These Challenges." *Adoption Quarterly*, 10(3-4), 157-178.
- Jones, C. & S. Hackett, S. (2012): "Redefining Family Relationships Following Adoption: Adoptive Parents Perspectives on the Changing Nature of Kinship between Adoptees and Birth Relatives." *British Journal of Social Work*, 42(2), 283-299.
- Juffer, F. & M.H. Van IJzendoorn (2005): "Behavior Problems and Mental Health Referrals of International Adoptees." *JAMA*, 293(20), 2501.
- Jæger, M., M.D. Munk & N. Ploug (2003): *Ulighed af livsforløb. Analyser af betydningen af social baggrund*. København: Socialforskningsinstituttet 03:10.
- Jørgensen, C.R. (2003): "Tilknytningsteoretisk funderet forståelse af personlighedsforstyrrelser." *Psyke Og Logos*, 24, 638-676.
- Kitzinger, J. & R.S. Barbour (1999): "Introduction: the challenge and promise of focus groups." I: R.S. Barbour & J. Kitzinger (red.), *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice* (pp. 1-20). London: SAGE Publications.
- Koskinen, M.G. (2015): "Racialization, Othering, and Coping Among Adult International Adoptees in Finland." *Adoption Quarterly*, 18(3), 169-195.
- Koskinen, M.G., M. Elovainio, H. Raaska, J. Sinkkonen, J. Matomäki & H. Lapinleimu (2015): "Perceived Racial/ethnic Discrimination and Psychological Outcomes Among Adult International Adoptees in Finland: Moderating Effects of Social Support and Sense of Coherence." *American Journal of Orthopsychiatry*, 85(6), 550-564.
- Laubjerg, M., A.M. Christensen & B. Petersson (2009): "Psychiatric status among stepchildren and domestic and international adoptees in Denmark. A comparative nationwide register-based study." *Scandinavian Journal of Public Health*, 37(6), 604-612.
- Lieth, L. von der. (2003): *Overvejelser over den psyko-sociale og kognitive udvikling hos adopterede*. København: Københavns Universitet.
- Lind, J. (2012): "As Swedish as anybody else" or "Swedish, but also something else"? *Adoption & Fostering*, 36(3 & 4), 85-96.
- Lindblad, F., A. Hjern & B. Vinnerljung (2003): "Inter-country adopted children as young adults - A Swedish cohort study." *American Journal of Orthopsychiatry*, 73(2), 190-202.
- Lindblad, F. & S. Signell (2008a): "Degrading Attitudes Related to Foreign Appearance: Interviews with Swedish Female Adoptees from Asia." *Adoption & Fostering*, 32(3), 46-59.
- March, K. (1994): "Needing to know: Adoptees search for self completion." I: M.L. Dietz, R. Prus & W. Shaffir (red.): *Doing everyday life: Ethnography as human lived experience* (s. 213-226). Mississauga: Copp Clark Longman.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching*. London: SAGE Publications.

- McIntosh, J. & M.D. Munk (2009): "Social class, family background, and intergenerational mobility." *European Economic Review*, 53(1), 107–117. JOUR.
- Merton, R.K. (1988): The Matthew Effect in Science, II: Cumulative Advantage and the Symbolism of Intellectual Property. *Isis*, 79(4), 606–623.
- Ministeriet for Børn, Ligestilling Integration og Sociale Forhold (2014): *Helhedsanalyse af det danske adoptionssystem - de strukturelle rammer og tilsynet*. København.
- Mogensen, H.O. & K.F. Olwig (2013): "Introduktion. Familie og slægtskab: Antropologiske perspektiver på nære relationer." I: H.O. Mogensen & K.F. Olwig (red.), *Familie og slægtskab. Antropologiske perspektiver* (s. 9–32). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Morgan, D.H.J. (2011): *Rethinking Family Practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Odenstad, A., A. Hjern, F. Lindblad, F. Rasmussen, B. Vinnerljung & M. Dalen (2008): "Does age at adoption and geographic origin matter? A national cohort study of cognitive test performance in adult inter-country adoptees." *Psychological Medicine*, 38(12), 1803–1814.
- Olsen, R.F. (2017a): *Adoptees' educational achievement*. VIVE Working Paper.
- Olsen, R.F. (2017b): *Adopterede i tal*. VIVE-Notat.
- Olsen, R.F. (2017c): *Mental health in Danish domestic and international adoptees as young adults*. VIVE Working Paper.
- Olsen, R. F., & Christoffersen, M. N. (2017). Mental health in Danish domestic and international adoptees as young adults. *VIVE Working Paper*.
- Ottosen, M H. (2012): "Rigtige og forkerte familierelationer." *Dansk Sociologi*, 23(2), 89–111.
- Pager, D. & H. Shepherd (2008): "The Sociology of Discrimination: Racial Discrimination in Employment, Housing, Credit, and Consumer Markets." *Annual Review of Sociology*, 34, 181–
- Petersen, L.M. (2009): *Adopteret - Fortællinger om transnational og racialiseret tilblivelse. Ph.d. afhandling*. Aarhus: Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.
- Plummer, K. (2001): "The Call of Life Stories in Ethnographic Research." I: P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, & L. Lofland (red.): *Handbook of Ethnography* (s. 395–406). Los Angeles: Sage Publications.
- Powell, K.A. & T.D. Afifi (2005): "Uncertainty management and adoptees' ambiguous loss of their birth parents." *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(1), 129–151.
- Rechenbach, A. (2003a): "Attachmentbegrebet, dets historik og aktualitet." *Psyke & Logos*, 24(2), 529–547.
- Rechenbach, A. (2003b): "Tilknytningsforstyrrelser og psykopatologi." *Psyke Og Logos*, 24, 621–637.
- Reinoso, M., F. Juffer & W. Tieman (2013): "Children's and parents' thoughts and feelings about adoption, birth culture identity and discrimination in families with internationally adopted children." *Child and Family Social Work*, 18(3), 264–274.

- Riley-Behringer, M., V. Groza, W. Tieman & F. Juffer (2014): "Race and bicultural socialization in the Netherlands, Norway, and the United States of America in the adoptions of children from India." *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 231–243.
- Rooth, D.-O. (2002): "Adopted children in the labour market - Discrimination or unobserved characteristics?" *International Migration*, 40(1), 71–98.
- Rooth, D.-O. (2007): "Internationellt adopterade på svensk arbetsmarknad." I: M. Carlberg & K.N. Jareno (red.): *Internationellt adopterade i Sverige: Vad säger forskningen?* (s. 212–233). Stockholm: Gothia Förlag.
- Rytter, M. (2007): "Familien Danmark" og "de fremmede". Slægtsskabsbilleder i dansk integrationspolitik." I: K.F. Olwig & K. Pærregaard (red.): *Integration: Antropologiske perspektiver* (pp. 63–86). København: Museum Tusulanums Forlag.
- Rørbech, M. (1989): Mit land er Danmark. En undersøgelse af unge adopterede fra Asien, Afrika og Latinamerika. København: Socialforskningsinstituttet, 89:14.
- Said, E.W. (1979): Introduction. In *Orientalism* (s. 1–28). New York: Vintage Books.
- Somers, M.R. (1994): "The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach." *Theory and Society*, 23(5), 605–649.
- Sonuga-Barke, E.J.S., M. Kennedy, R. Kumsta, N. Knights, D. Golm, M. Rutter ... J. Kreppner (2017): "Child-to-adult neurodevelopmental and mental health trajectories after early life deprivation: the young adult follow-up of the longitudinal English and Romanian Adoptees study." *The Lancet*, 389(10078), 1539–1548.
- Sue, D.W., C.M. Capodilupo, G.C. Torino, J.M.B. Bucceri, A.M. Holder, K.L. Nadal & M. Esquilin, (2007): "Racial Microaggressions in Everyday Life Implications for Clinical Practice." *American Psychologist*, 62(4), 271–286.
- Thomson, R. & J. Holland (2005): "Thanks for the memory": memory books as a methodological resource in biographical research." *Qualitative Research*, 5(2), 201–219.
- Tigervall, C. & T. Hübinette (2010): "Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity." *International Social Work*, 53(4), 489–509.
- Tjørnhøj-Thomsen, T. (2004): "Slægtskab: Tilblivelse, forbundethed og fællesskab." I: K. Hastrup (red.), *Viden om verden* (s. 139–159). København: Hans Reitzels Forlag.
- Vinnerljung, B., F. Lindblad, A. Hjern, F. Rasmussen & M. Dalen (2010): "School performance at age 16 among international adoptees: A Swedish national cohort study." *International Social Work*, 53(4), 510–527.
- Von Korff, L. & H.D. Grotevant (2011): "Contact in Adoption and Adoptive Identity Formation: The Mediating Role of Family Conversation." *Journal of Family Psychology*, 25(3), 393–401.
- Watson, D.L., S. Latter & R. Bellew (2015): "Adopted children and young people's views on their life storybooks: The role of narrative in the formation of identities." *Children and Youth Services Review*, 58, 90–98.

Wegar, K. (1997): *Adoption, Identity, and Kinship: The Debate over Sealed Birth Records*. New Haven: Yale University Press.

Wolfgram, S.M. (2008): "Openness in Adoption: What We Know So Far - A Critical Review of the Literature." *The Social Worker*, 53(2), 133–142.

Wrobel, G.M., H.D. Grotevant & R.G. McRoy (2004): "Adolescent Search for Birthparents: Who Moves Forward?" *Journal of Adolescent Research*, 19(1), 132–151.

Yngvesson, B. (2002): Placing the "Gift Child" in Transnational Adoption. *Law & Society Review*, 36(2), 227–256.

**VIDEN
VELFÆRD**

DET NATIONALE FORSKNINGS-
OG ANALYSECENTER FOR VELFÆRD